

ऑगस्ट १९७२

दुष्टा भार्या, शठो मित्रम्
भृत्योहंकारसंयुत:,
ससर्पे च गृहे वासो,
मृत्युरेव न संशय: ॥ १ ॥

[दुष्ट पत्नी (बायको), लबाड मित्र आणि घमेंडखोर नोकर यांच्याबरोबर राहणे, साप असलेल्या घरात राहण्यासारखे आहे ; परिमाण निश्चित मृत्यू.]

यस्मिन् देशे न सन्मानो,
न प्रीति, नंच बांधवा:,
न विद्या, नास्ति धनिको,
न तत्र दिवसं वसेत् ॥ २ ॥

[ज्या जागी आदर नाही, प्रेम नाही, बंधुमित्र नाही, विद्वान किंवा श्रीमान कोणी नाही, तेथे एक दिवसदेखील राहू नये.]

कुचेलिनम्, दंतमलापहारिणम्,
बह्वाशिनम्, निष्ठुरवाक्यभाषिणम्,
सूर्योदयेचास्तमये च शायिनम्,
विमुंचति श्रीरपि चक्रपाणिनम् ॥ ३ ॥

[घाणेरडे वस्त्र धारण करणारा, दांत न घुणारा. आधाशी, निष्ठुर बोलणारा, सूर्योदयाच्या वेळी किंवा सूर्यास्तसमयी झोपणारा असा स्वत: चक्रपाणी विष्णू जरी असला तरी त्याला लक्ष्मी सोडून देईल.]

एका गावी गुणाजी नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या जवळ थोडीशी जमीन होती. त्याच्या शेतात जेवढे पीक निघे तेवढे त्याच्या घरखर्चापुरेसे नव्हते. म्हणून त्याला कर्ज काढून आपला खर्च भागवावा लागे. परंतु त्यामुळे त्याची गरीबी वाढतच गेली व कर्ज फेडणे अशक्य झाले.

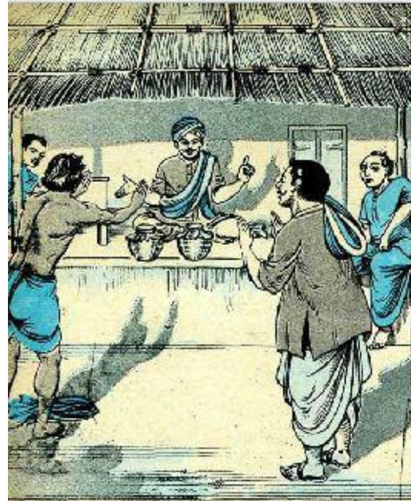
एकदां त्याच्या बायकोने त्याला सुचविले की शेत विकून कर्ज फेडून टाकावे. अर्धपोटी रहावे लागले तरी हरकत नाही. परंतु कर्ज डोक्यावर असता आयुष्यात निश्चितपणा वाटत नाही. बायकोच्या म्हणण्याप्रमाणे गुणाजीने शेत विकायचे ठरविले. गावकऱ्यांनी विचार केला की, गुणाजी गरजवंत आहे. स्वस्तात शेत विकत घेऊन फायदा करून घ्यावा. म्हणून कोणी शेताची खरी किंमत द्यायला तयार होईना.

त्याच गावी राघोजी नावाचा आणखी एक शेतकरी रहात असे. गुणाजीच्या वाडवडिलांची स्थिती चांगली होती त्यावेळी त्याला त्यांच्या कडून थोडी फार मदत मिळे. ती त्याला आठवली व त्याने गुणाजीच्या शेताची बरोबर किंमत देऊन टाकून त्याचे शेत विकत घेतले.

गुणाजीने सर्व कर्ज फेडून टाकले आणि स्वत:च्या व कुटुंबाच्या पोटापाण्यासाठी मजुरी करू लागला. राघोजीने त्याला एकदा बोलावून विचारले–"गुणाजी, तुला शेतकामच करायचे असेल तर तू मला विकलेल्या शेतातच काम करीत जा. दुसऱ्या कुळाला शेत देण्याऐवजी तुलाच ते मी देतो."

"दादा! तुमचे केवढे उपकार आहेत माझ्यावर? या सर्व उपकारांची फेड केव्हां व कशी होईल ते त्या देवालाच माहीत."

श्री. श्री. के. देसाई

गुणाजी म्हणाला आणि राघोजीचे कूळ म्हणून काम करायला तयार झाला.

गुणाजी एकदा शेत नांगरीत असता त्याच्या नांगराच्या फाळाला लागून भांडे वाजावे असा आवाज झाला. गुणाजीने नांगर उभा करून ती जागा छान खणून पाहिली तेव्हां त्या जागी त्याला सोन्या-चांदीने भरलेले दोन हंडे सांपडल. त्याने ते हंडे राघोजीला नेऊन दिले व म्हणाला– "तुमच्या शेतात सापडले हे."

राघोजी गुणाजीच्या प्रामाणिकपणावर चकित होऊन म्हणाला–"गुणाजी! तू इतके धन फुकटात मिळाले असून माझ्याकडे [illegible]

प्रामाणिकपणाची वाखाणणी करू? हे तुझ्याच शेतातले आहे व तुझेच आहे! तूच ते घे!"

"दादा! असे नका बोलू. मी शेत आपल्याला विकले तेव्हां पासून त्या शेतातली मातीच नव्हे तर माती खालची प्रत्येक वस्तु आपली झाली. म्हणून आपल्या शेतात मिळालेले हें दोन्ही हंडे आपलेच आहेत." गुणाजी म्हणाला.

"अरे गुणाजी! तू असे कसे म्हणतोस? तुझ्या शेतात जे पीक निघते त्याच्या आधारे मी तुझ्या शेताची किंमत ठरवून तुला दिली. तुझ्या शेतात सोन्या चांदीने भरलेले हंडे आहेत हे तुला माहीत असते तर तू आपले शेत मला विकले असतेस का? मी अन्याय केला तर मेल्यावर देवाच्या दरबारात काय उत्तर देऊ, म्हणतोस?" राघोजी म्हणाला.

"माझे तरी तेच म्हणणे आहे. देवाच्या दरबारात मला जाब विचारला तर मी तरी काय उत्तर देऊ म्हणता?" गुणाजी म्हणाला.

परस्पर समेट झाला नाही तेव्हां दोघे गावाच्या पाटलाकडे गेले. पाटलाने दोघांचे म्हणणे ऐकून घेतले. त्यावेळी पाटलाचा भाऊ जवळ उभा होता.

पाटील दोघांचे समाधान होईल असा निवाडा देण्याच्या हेतूने म्हणाला–"अरे, [illegible]च्याशा गोष्टी साठी तुम्ही माझ्यापर्यंत येण्याची गरजच काय होती? एकेक हंडा घेऊन [illegible] झाले."

दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले नाहीत. हंड्यांतले एक नाणे देखील घ्यायला ते तयार होईनात. इतका वेळ गप्प बसलेला पाटलाचा भाऊ लखुजी म्हणाला–"तुम्ही दोघे मी सांगतो तसे करा, म्हणजे सहज हे कोडे सुटेल."

"सांगा, काय करू म्हणता?" दोघे म्हणाले.

"तुम्ही दोघे एकेक हंडा घेऊन जा आणि एक महिनाभर आपल्याजवळ ठेवून घ्या. त्यानंतर काय करायचे ते ठरवू." लखुजीने सुचविले. दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले आणि एकेक हंडा घेऊन आपापल्या घरी निघून गेले.

ते निघून गेल्यावर पाटलाने आपल्या भावाला विचारले–"तू ही तोड काय म्हणून सुचविलीस? एका महिन्या नंतर ते पुन्हां येऊन मला विचारू लागले तर मी काय निवाडा देणार?"

"एका महिन्यानंतर ते आपल्याकडे आले तर ना?" लखुजी स्मित करून म्हणाला.

"कां येणार नाहीत?" पाटलाने शंका केली

"एक आठवडाभर थांबा! तुम्हांला सर्व कळेल." लखुजी म्हणाला.

एक आठवडा लोटला. आठव्या दिवशी रात्री लखुजी आपल्या मोठया भावाला घेऊन गुणाजीच्या घरी गेला आणि बाहेर उभे राहून दोघे आत कोण काय बोलतो

आहे हे ऐकू लागले. गुणाजी कोणाला तरी सांगत होता–"मला हल्ली पहिल्यासारखे काम होत नाही. मुले मोठी होऊ लागली आहेत. वास्तविक दोन्ही हंडे मलाच मिळायला हवे होते. ज्या शेतात हंडे सापडले ते शेत माझेच तर आहे. शेत विकण्यापूर्वी हंडे सापडले असते तर मला शेत विकावे लागले नसते. पण आता मी दुसरा हंडा मागितला तर राघोजी देणार नाही आणि लोक पण हसतील. म्हणून माझ्याकडे आहे त्या हंड्यातले सोने विकून शेत विकत घ्यावे म्हणतो. उरलेले आयुष्य तरी सुखाने जाईल."

त्यानंतर लखुजी आपल्या मोठ्या भावाला घेऊन राघोजीच्या घरी गेला. तेथे बाहेर उभे राहून दोघे आत कोण काय बोलते आहे, हे ऐकू लागले. राघोजी कोणाला तरी सांगत होता–"गुणाजीने मला दोन्ही हंडे ठेवून घ्यायला सांगितले तेव्हां मी ते न घेऊन मोठी चूक केली. शेत माझे झाले तर शेतात सापडेल ते सर्व [illegible] पाटलाकडे जाऊन दोन्ही हंडे माझे आहेत असे म्हटले तर लोक मला मूर्खात काढतील. म्हणून एक हंडा मिळाला त्यावर मनाचे समाधान करून घेण्या व्यतिरिक्त दुसरा उपाय नाही."

पाटील लखुजी बरोबर घरी परतला. म्हणाला–"लखुजी! अरे तू म्हणालास तेच बरोबर निघाले! दोघांपैकी कोणी आता आपल्याकडे येतो कशाला? पण तू हे कसे काय ओळखलेस?"

"दादा! दोघे प्रामाणिक व नीतिवान आहेत, हे खरे असले तरी मानव स्वभाव हा मोठमोठ्या नीतिवानांचा निश्चय ढळ-विण्यास कारण होतो. समोर एवढे धन पाहून त्याला लाथ मारण्याची तयारी दाखविणे हे मानव स्वभावाविरुद्ध आहे." लखजी आपल्या मोठ्या भावाला म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री राघोजी व गुणाजीच्या घरी त्यांच्या जवळ बोलत असलेले दोघे लखुजीने नेमलेले त्याचे मित्रच होते.

गावदेवीचे देऊळ

हिमालयाच्या पायथ्याला एक दरी होती. त्या दरीत सहस्रावधी वर्षांपूर्वी एक डोंगराळ प्रदेशात राहणाऱ्या जातीचे लोक रहात असत. त्या जातीचे लोक गाई गुरे व मेंढरे पाळीत आणि शेती करून स्वताचे पोट भरीत. परंतु हळूहळू त्या दरीत गुरांना चारा मिळेनासा झाला आणि शेत नांगरून पीक काढणे अशक्य झाले. त्याचे कारण असे होते की दरवर्षी पावसाळ्यात ओढ्याच्या पाण्याबरोबर लहान मोठे दगड वहात येऊन दरी भरून गेली होती. सुपीक जमीन दगडा धोंड्याखाली झाकून गेली होती. कित्येक पिढ्या ही गोष्ट होत आल्याने अशी एक वेळ आली की त्या दरीतल्या लोकांना ते गाव सोडून दुसऱ्या जागी जाऊन वस्ती करावीशी वाटू लागली.

गावातल्या प्रमुख तरुण मंडळींनी सभा केली आणि आपला निश्चय आपल्या वृद्ध नायकाला कळविण्यासाठी गेले. म्हणाले–"आजोबा! आपण याच वर्षी आणखी कोठे जाऊन वस्ती केली नाही तर उपासमार होऊन आपली जात नष्ट होईल की काय अशी भीती वाटू लागली आहे."

वृद्ध नायक त्या तरुण मंडळींना म्हणाला–"तुम्हांला वाटत असलेली काळजी मला कळते. परंतु मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो. अनादिकालापासून आपली ही जन्मभूमी राहली आहे. आपले सर्व पूर्वज याच भूमीवर जन्मले व मोठ्या नावलौकिकाला पोचले. त्यांनी परिश्रम करून आपल्याला ही पवित्र भूमी वारस हक्क म्हणून दिली ती आपण स्वतःच्या चुकीमुळे घालवून बसू."

"परंतु आजोबा! वाडवडिलांच्या कीर्तीने आपली पोटे भरतील का?" तरुणांनी विचारले.

कु. मीरा चितळे

मुलांनो! तुम्हांला वाटते तशी ही भूमी मृतप्राय झालेली नसून जिवंत आहे. मी तुम्हांला ही गोष्ट पटवून देईन." असे सांगून त्या वृद्ध नायकाने दहावीस तरुण मंडळींना बोलावून एक मोठी शिळा जागची हलवून दूर सरकविली तेव्हां खाली काळी-भोर माती दिसली. वृद्ध म्हणाला–"ही माती नसून सोने आहे. तुम्ही पहाल तिकडे सर्वत्र तुम्हांला हीच सोन्याची माती दिसेल." वृद्ध नायक म्हणाला.

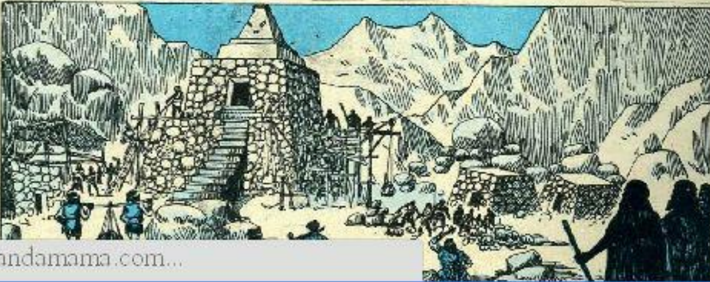
"पण आजोबा! जिकडे पहावे तिकडे दगड आणि गोटेंच आहेत. हे येथून काढून उचलून कोठे व कसे न्यायचे? म्हणून आपण दुसरी सोयिस्कर जागा हुडकून काढणेच बरोबर होईल." तरुणमंडळी म्हणाली.

"मी गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे करावे, म्हणतो."- वृद्ध नायक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी वृद्ध नायक गावकऱ्यांना एकत्र जमवून म्हणाला–"बंधु व भगिनींनो! मला काल रात्री स्वप्नात गावदेवीचे दर्शन [illegible] मिळून तिथे एक मोठे देऊळ बांधावे आणि देवळाच्या चारी बाजूला नवी घरे बांधून राहण्याची व्यवस्था करावी."

"गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे काम करण्यास सर्व गावकरी तयार झाले. सर्वांनी दगड जमवून एक उंच चौथरा तयार केला व त्यावर देवीचे भव्य देऊळ बांधले. देवळाला लागलेल्या दगडांखाली काळी कुळकुळीत सुपीक जमीन दिसू लागली. त्या नंतर सर्वांनी मिळून सर्वांना राहण्यासाठी घरे बांधली घरे बांधायला दगड व मोठमोठ्या शिळा वापरल्या. अर्धी अधिक जमीन शेती लायक तयार दिसू लागली. त्यानी ती जमीन नांगरून पीक काढले ते दहापट निघाले. जेथे दगडाच्या राशी पडल्या होत्या तेथे शस्य श्यामल भूमी दिसू लागली.

अशातऱ्हेने गुरांना गवत व गावकऱ्यांना अन्न मिळू लागले आणि त्यानंतर गाव सोडून जाण्याची गरज गावकऱ्यांना वाटेनाशी झाली.

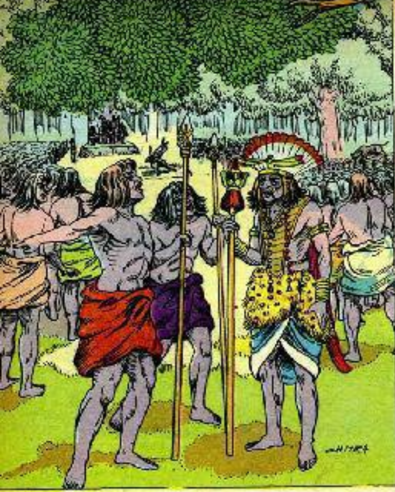
यक्ष पर्वत

कित्येक शतकांपूर्वीची ही गोष्ट आहे. नर्मदा नदीच्या जवळपासच्या जंगलात अनेक रानटी जातींच्या वस्त्या होत्या प्रत्येक जातीचा एक राजा किंवा नायक असे. तोच त्या जातीचा शासक व पुढारी असे. या जातींची परस्परांशी मित्रता तर दूरच वैरच जास्त असे आणि हे वैर पिढ्यान् पिढ्या चालू असे. लहान मोठ्या कारणा-वरून त्यांची आपसात लहान मोठी भांडणे व युद्धे होत.

अशाच एका जातीचे नाव गेंड्यांची जात असे होते. या जातीचे लोक अरण्यपुर नावाच्या वस्तीत रहात असत. ह्या जातीचे लोक गेंड्यावर स्वारी करीत. म्हणून त्यांना गेंड्यांची जात हे नाव मिळाले.

गेंड्याच्या जातीचा नायक अरण्यमल्ल नावाचा एक तरुण होता. त्याची निवड नुकतीच झाली होती. त्याला हुसकावून लावण्याचा गणाचारी याने प्रयत्न केला होता. परंतु दोघां क्षत्रिय तरुणांच्या मदतीने अरण्यमल्ल याने गणाचारीची सर्व लबाडी बाहेर काढली आणि त्याला वाघाच्या तोंडी देऊन त्याचा शेवट केला.

गणाचारीच्या मृत्यूनंतर अरण्यमल्ल निर्विघ्नपणे राज्य करू लागला. सुरवातीला या जातीचे लोक फक्त शिकार करून आपला उदर निर्वाह चालवीत. परंतु हळू हळू त्यांनी शेती सुरू केली. गहू व ज्वारी ही मुख्य पिके ते काढीत व शेतीचा धंदा त्यांना चांगला अवगत झाला होता.

अरण्यमल्लला गादीवर बसून एक वर्ष होत आले होते, म्हणून त्या जातीच्या लोकांनी त्याच्या राज्यारोहणाचा वार्षिकोत्सव करण्याचे योजले. त्यासाठी निरनिराळ्या प्रकारच्या चढाओढी ठेवण्यात आल्या. तलवारीचे हात, भाला फेंक वगैरेचे प्रयोग करून तरुण मंडळी प्रेक्षकांची करमणूक करीत होती, तर काही तरुणमंडळी गेंड्यांवर चढून त्यांच्या शर्यती लावीत होती. काही तरुणमंडळी मल्ल युद्ध, कुस्ती वगैरेचे प्रयोग दाखवीत होते.

हा उत्सव पाहण्यासाठी स्त्रीपुरुष लहान थोर मंडळी जमली होती. अरण्यमल्ल एका नक्शी खोदकाम केलेल्या उच्च शिलासनावर बसून खेळ पाहण्यांत रंगला होता. प्रजेचा उत्साह वाढता होता. अशा परिस्थितीत दोघे तरुण गेंडा युवक गेंड्यावरून उतरून गर्दीतून वाट काढीत अरण्यमल्ल बसला होता त्याबाजूला घाईघाईने जात असलेले दिसले.

अरण्यमल्लच्या प्रधानाचे नाव शिलामुखी असे होते. त्याने त्या तरुणांना अरण्यमल्लकडे जात असलेले पाहून थांबायला सांगितले आणि दरडावून विचारले– "कोण रे तुम्ही? असे गर्दीने चालला कोठे? परवानगीशिवाय नायकाकडे जाण्याची हिंमत तुम्हांला झालीच कशी? या उत्सवाच्या वेळी आपल्या राजाजवळ तुमचे असे कोणते निकडीचे काम आले? मी प्रधान येथे असतां, मला न विचारतां तुम्ही महाराजांकडे निघालात? तुम्हांला महाराजांजवळ जे काही सांगावयाचे असेल ते प्रथम माझ्याजवळ सांगा. खबरदार, पुढे पाऊल टाकाल तर?"

शिलामुखीच्या दरडावण्याने दोघे तरुण जागच्या जागी थबकले व थरथर कापूं लागले. तेव्हां शिलामुखीने विचारले– "काय, झाले तरी काय? तुमची वाचा कशी काय बंद झाली?"

ते ऐकून दोघे तरुण परस्परांकडे पाहू लागले. तेव्हां दोघांपैकी एकजण म्हणाला–

"सरकार! [illegible] बाजूला मक्याचे पीक तयार आहे आणि काही परदेशी लोक पीक कापून नेत आहेत. त्यांच्या डोक्याला मोठमोठी पागोटी आहेत आणि सर्व अंगाला त्यांनी कपडे गुंडाळले आहेत. सर्वात जास्त आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ते एका विचित्र प्राण्याच्या पाठीवर बसून आले जनावरांच्या पाठीवर ते लोक कणसांची गाठोडी बांधून ठेवीत आहेत. त्या विचित्र जनावरांना पाहून आम्हांला भीतीच वाटली.

"नव्या जातीची जनावरे?" शिलामुखीने विचारले.

"होय मालक! ते प्राणी पुष्कळ उंच आहेत. त्यांची मान बदकासारखी वाकडी पण खूप लांब आहे आणि त्यांच्या पाठीवर मोठे डोंगरासारखे कुबड आहे. ते जनावर अगदी विचित्र आहे सरकार!" एक जण म्हणाला.

त्यांचे ते वर्णन ऐकायला गेंड्यांच्या जातीचे पुष्कळ लोक घोळका करून चारी बाजूला उभे राहले. त्या विचित्र जनावरांचे वर्णन ऐकूनच पुष्कळ लोक घाबरून गेले आणि वेड्यासारखे ओरडत पळू लागले की विचित्र जनावरांवर बसून आलेले लोक आमचे मक्याचे पीक उपटून नेत आहेत.

करमणुकीचा कार्यक्रम एकाएकी बंद पडला. म्हणून राजा अरण्यमल्ल आपल्या शिलासनावर उठून उभा राहला आणि म्हणाला–"ही काय गडबड आहे? नवो शिलामुखी कोठे आहे?"

तेव्हां शिलामुखी त्या दोघांना बरोबर घेऊन आपल्या राजाजवळ घेऊन आला आणि त्यांच्या तोंडी ऐकलेले वर्णन सांगू लागला.

"आम्ही इतकी मेहनत करून छान पीक काढले आणि ते फुकटात लुटेरे लुटून नेत आहेत काय? तुम्ही ते पाहून भित्र्या भागुबाईसारखे इकडे पळून आलात, तुम्हांला लाज नाही वाटली? माझी प्रजा इतकी

भितरी असेल, असे नव्हते वाटले मला. कोणी ऐकले तर हसतील. तुम्ही माझ्या राज्याची प्रतीष्ठा मातीमोल केलीत. मी म्हणे एक राजा आहे व माझा एक प्रधान पण आहे. परंतु आम्ही आहो रानटी आणि जंगली ते जंगलीच. आपल्या प्रदेशाला राज्य मानणे हा केवळ मूर्खपणा आहे म्हणा-वयाचा!" अरण्यमल्ल रागाच्या भरात तोंडाला येईल ते बरळत होता.

अरण्यमल्ल जे म्हणाला ते ऐकून शिला-मुखी प्रजेकडे पहात म्हणाला–"आपला हा करमणुकीचा कार्यक्रम आता बंद करू या. लुटेरे आपल्या राज्यात शिरून पिके कापून नेत आहेत. प्रथम आपल्या पिकाचे रक्षण

[illegible] पाहिजे. म्हणून सर्वांनी आपापली हत्यारे घेऊन तयार व्हा. शत्रूला पळवून लावले पाहिजे."

त्यानंतर गेंड्याच्या जातीचे लोक तलवार व भाले घेऊन निघाले. काही लोक गेंड्यां-वर बसून निघाले. शिलामुखीसुद्धा एका गेंड्यावर बसून सर्वात पुढे निघाला. त्याच्या पाठीमागून शेकडो गेंडा जातीचे लोक निघाले. ते दृश्य पाहून एक मोठे सैन्यच कोणत्या तरी मोहिमेवर निघाल्यासारखे वाटत होते.

राजा अरण्यमल्ल आपल्या अनुयायांचा उत्साह वाढविण्यासाठी म्हणाला–"त्या लुटेऱ्यांच्या त्या विलक्षण जनावरांना पाहून तुम्ही भिण्याचे किंवा पाय मागे घेण्याचे मुळीच कारण नाही. या जगात आपले वाहन हा जो गेंडा आहे त्याहून भयंकर जनावर दुसरे नाही. आपल्या शेतांचे व त्यातल्या पिकांचेच फक्त रक्षण करावयाचे नसून त्या लुटेऱ्यांपैकी काही जणांना कैद करून घेऊन आले पाहिजे. त्यांच्याकडून त्या लुटेऱ्यांची गुपिते आपल्याला कळतील."

"अरण्यामाता की जय!" "राजा अर-ण्यमल्ल की जय" असा जयजयकार करीत लोक त्या डोंगरी ओढ्याच्या दिशेने निघाले.

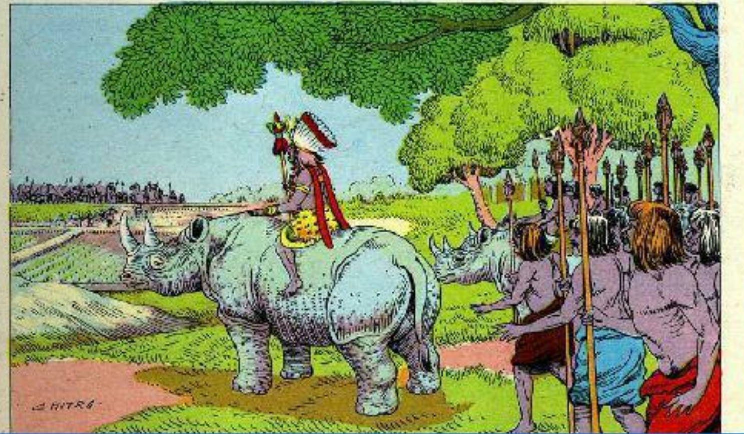
त्या लुटेऱ्यांना व त्यांच्या त्या 'विलक्षण' जनावरांना पाहून गेंडा जातीचे लोक

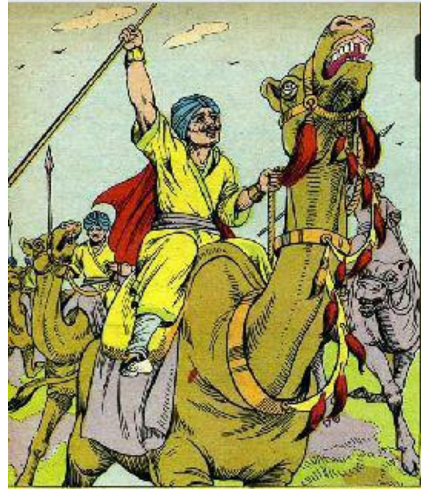
घाबरून गेले. परंतु लुटे[illegible] आल-त्या या रानटी लोकांना पाहून त्यांच्याहून जास्तच घाबरून गेले. आजपर्यंत गेंड्याचे फक्त नावच ऐकून ते भीत असत. परंतु गेंड्यांचे अक्राळ विक्राळ रूप जवळून पाहून त्यांची गाळणच उडाली आणि तेथून पळ काढण्याचा ते विचार करू लागले.

लुटेऱ्यांपैकी एकाने आपल्या भाला उंच उचलून आपल्या अनुयायांना उद्देशून म्हटले–"पहा, त्या भयंकर जनावरांना व त्यांच्यावर स्वारी करून येणाऱ्या त्या रानटी लोकांना! गेंड्यासारख्या भयंकर प्राण्याला आपले वाहन करून घेणारे किती भयंकर असतील याची कल्पना सहजी होईल."

ते ऐकून पीक कापणाऱ्यांचे हात जागच्या जागी थांबले व त्यांनी माना वर करून पाहिले. त्यांना प्रथम गेंड्यावर चढून पुढे येणारा शिलामुखी दिसला व त्याच्या पाठोपाठ शेकडो गेंडा जातीचे लोक अगदी पाठीमागून येणारे गेंडा जातीचे लोक घाबरून गेल्यासारखे दूर थबकले आणि तेथूनच लुटेऱ्यांकडे भयभीत दृष्टीने पाहू लागले.

लुटेऱ्यांचा नायक घाईघाईने त्या 'विल-क्षण' जनावरांपैकी एकावर बसला आणि गेंडा जातीच्या लोकांकडे पाहू लागला. थोडा वेळ पहात राहिल्यावर हल्ला करा-यला गेंडा जातीच्या लोकांची हिंमत होत नसल्याचे त्याला भासले. कारण त्यांच्या

पैकी एकाने देखील आपला गेंडा पुढे आणण्याची हिंमत दर्शविली नाही. सर्व तोंड वासून भयभीत नजरेने 'विलक्षण' प्राण्यांकडे व लुटेऱ्यांकडे पहात होते. त्यांच्या अंगात हिंमत असती तर त्यांनी एकदम हल्लाच केला असता. त्यांना साहस होत नसल्याचे त्याने ओळखले व त्याचा फायदा पदरात पाडून घेण्याचे मनाशी ठरविले. तो अनुयायांना उद्देशून म्हणाला—"ए उंटस्वार हो! आपण भिण्याचे मुळीच कारण नाही. हे गेण्डेवाले आपल्याला पाहूनच थरथर कापत आहेत. पहा ना, पाय पुढे टाकण्याची कोणाची छाती तरी होते आहे का? सगळे घाबरून जाऊन आपापल्या [illegible]

[illegible] दगडासारखे उभे आहेत. हीच संधी आहे आपल्याला त्यांच्यावर हल्ला करायला. आपण त्यांच्यावर भाले फेंकून त्यांना पळवून लावू या."

आपल्या नायकाने केलेली सूचना ओळखून चारपांच उंटस्वार आपापले भाले घेऊन गेंडा जातीच्या लोकांवर धावले. त्यांना पाहून शिलामुखीच सर्वात जास्त घाबरला आणि आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला—"हे लुटेरे आपल्या उंच वाहनांवर बसून सहजी आपल्यावर भाले फेकू शकतील. त्यांच्या जवळपास जाण्यात धोका आहे. आपण वेळ न घालवतां मागे फिरले पाहिजे आणि झाडीच्या आश्रयाला धावले पाहिजे. झाडांवर चढून या लुटेऱ्यांवर भाला फेंक करणे किंवा बाण सोडणे आपल्याला सोपे जाईल. म्हणून सर्वांनी मागे जाऊन कोणत्यातरी झाडावर चढून बसावे."

शिलामुखीने सूचना थोडी उशिरा केली. त्याचे दोघे अनुयायी आपापल्या वाहनांवर उभे राहून आपल्या अनुयायांना म्हणाले—"जे लोक पायी येत आहेत त्यांनी झाडांवर चढून बसावे. लुटेरे जवळपास आले की त्यांना भाले टोचून ठार करावे."

त्याप्रमाणे गेंडा जातीचे लोक झाडांवर चढू लागले. परंतु शत्रू काय करणार हे [illegible]

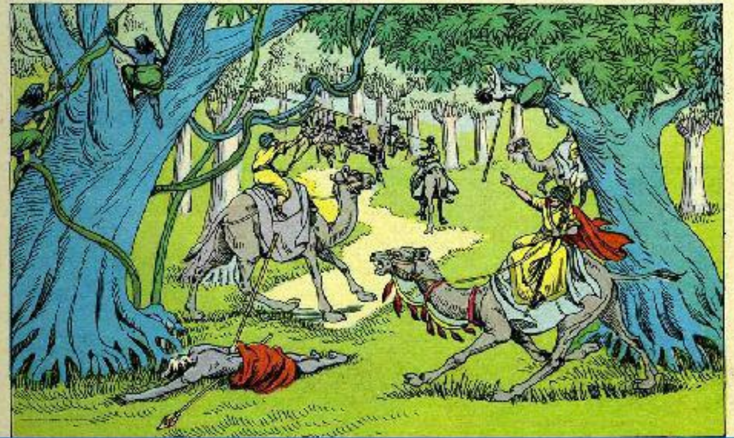
म्हणाला—"मित्रहो! तुम्ही ज्वारीची कणस कापायचे सोडून सर्व आपापल्या वाहनांवर चढा आणि शत्रूवर हल्ला करा. शत्रू घाबरला आहे. झाडावर चढणारांवर प्रथम हल्ला करा. शत्रूचा एकही मनुष्य निसटून पळून जाता कामा नये! लक्षात ठेवा!"

त्याच वेळी शिलामुखी आपल्या गेंड्याला मागे फिरवणार होता. पाठोपाठ लुटेऱ्यांनी उंटांवर येऊन गेंड्यावर बसलेल्या काही लोकांना घेरले. शिलामुखीवरच लुटेऱ्यांनी मुख्य हल्ला केला होता. तो स्वतःचा बचाव करीत आपल्या अनुयायांना सांगत होता—"अरण्यमाता की जय! तुम्ही आपापल्या गेंड्यांना झाडीकडे पळवून न्या."

शिलामुखीचे सर्व अनुयायी अरण्यमातेचा जयजयकार करीत झाडीकडे पळाले. शिलामुखी एकटाच मागे राहला. तरी तो बचाव करीत ओरडून सांगत होता—"झाडावर चढून शत्रूला भाले खोचून ठार करा."

शिलामुखी स्वतःचा बचाव करण्यात गुंतलेला असल्यामुळे झाडीत काय होत आहे, हे त्याला कळण्यासारखे नव्हते. झाडावर चढणाऱ्या गेंडा जातीच्या लोकांना लुटेरे भाले खोचून खोचून खाली पाडीत होते. काही लोक झाडावरुन खाली आदळून पडले व काही अरण्यपूरच्या दिशेने पळू लागले.

शिलामुखी स्वतःचा बचाव करून कसा बसा झाडीत शिरला. परंतु तेथे त्याला

आणखी काही लुटेऱ्यांनी घेरले. प्रसंग मोठा आणीबाणीचा होता. म्हणून तो आपल्या अनुयायांना सावध करीत म्हणाला–"मित्र हो! आता या लुटेऱ्यांशी दोन हात करणे आपणांस शक्य नाही. म्हणून अरण्यपूरच्या वाटेने पाय काढा."

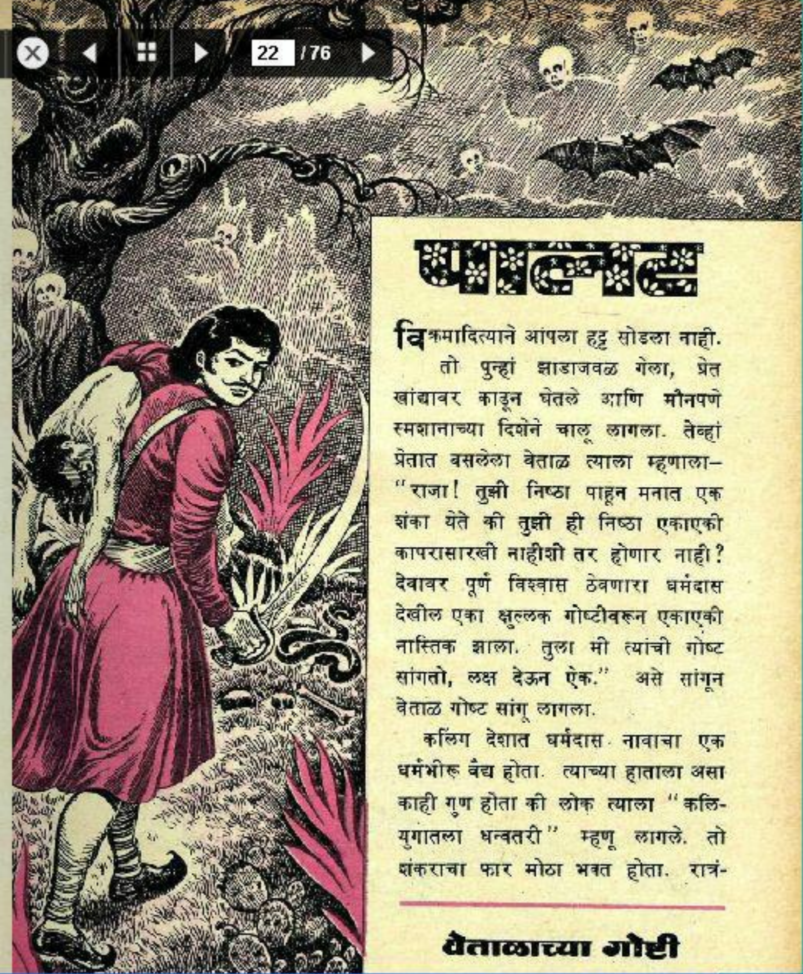
त्याच वेळी जवळच्या एका झाडावरून त्याला कोणीतरी बोलल्याचा आवाज ऐकू आला–"महामंत्री शिलामुखी! पळून जाण्याचे कारणच काय? तुम्ही आपल्या गेंड्याना उंटावरून येणाऱ्या या लुटेऱ्यांवर सोडा. तुमच्या गेंड्यांच्या शिंगासमोर या उंटाचे कुबड कितीवेळ टिकाव धरील?"

शिलामुखीने तो आवाज ओळखला. तो आवाज क्षत्रिय तरुणांबरोबर हिंडणाऱ्या स्वर्णाचारीचा होता. परंतु शिलामुखीच्या अंगात तेवढे साहस एकवटून पुन्हा मागे फिरायला व लुटेऱ्यावर हल्ला करायला धैर्य कोठे होते? म्हणून तो अरण्यपूरच्या दिशेने आपल्या अनुयायांसह पळाला. स्वर्णाचारीने जी सूचना केली होती ती [illegible] नायकाला पण ऐकू आली. त्याला फार राग आला. स्वर्णाचारी ज्या झाडावर चढून बोलला होता त्या झाडाखाली जाऊन नायकाने त्याला विचारले–"कोण रे तू, आमच्या शत्रूला युक्ती सुचविणारा तू मला ओळखले नाहीस वाटते?"

"माझे नाव स्वर्णाचारी आहे. मी पद्मपूरचा वास्तुशास्त्री आहे. जन्मापासून भित्र्या जातीच्या उंटांना पाहून पळून जाणाऱ्या शक्तिशाली गेंड्याना पळून जाताना मी पाहिले तेव्हां मला राहवले नाही. म्हणून मी शिलामुखीला तसा सल्ला दिला. मला काय दोन्ही जातीचे लोक माझे मित्रच आहेत." स्वर्णाचारी झाडावरूनच म्हणाला.

"तू झाडावरून लवकर उतरून खाली येणार की मी तुझ्यावर भाला फेकून तुला खाली आणू?" असे म्हणत लुटेऱ्यांच्या नायकाने उंटावर उभा राहून भाला वर उचलला. (क्रमशः)

पाखंड

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझी निष्ठा पाहून मनात एक शंका येते की तुझी ही निष्ठा एकाएकी कापरासारखी नाहीशी तर होणार नाही? देवावर पूर्ण विश्वास ठेवणारा धर्मदास देखील एका क्षुल्लक गोष्टीवरून एकाएकी नास्तिक झाला. तुला मी त्यांची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कलिंग देशात धर्मदास नावाचा एक धर्मभीरू वैद्य होता. त्याच्या हाताला असा काही गुण होता की लोक त्याला "कलि-युगातला धन्वतरी" म्हणू लागले. तो शंकराचा फार मोठा भक्त होता. रात्रं-

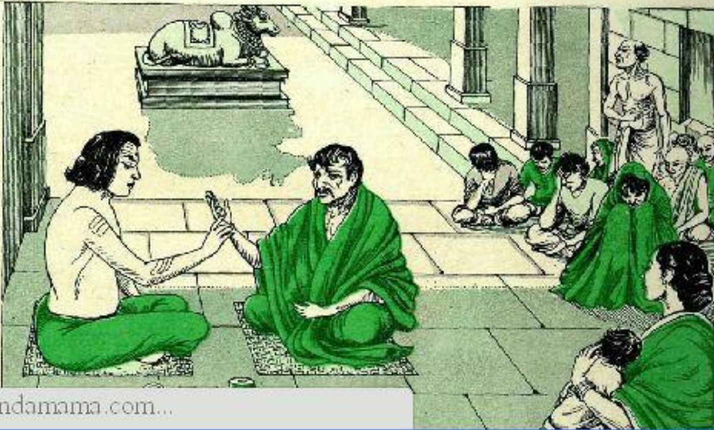
दिवस तो देवळातच रहात असे. कोणी काही कामासाठी त्याला भेटायला येई तेव्हां तो शंकराच्या देवळातच भेटे.

धर्मदासाचे लग्न झाले होते. त्याला बायको व मुले होती. परंतु घराशी त्याचा संबंध अगदीच थोडा. घराचा ओढा म्हणतात तो त्याच्या मनाला कधीच शिवला नाही. शंकराच्या देवळातच तो नेहमी बसे उठे किंवा झोपे.

एका श्रीमंत मनुष्याच्या मुलाचा प्राण-घातक रोग त्याने बरा केला. तेव्हां त्या श्रीमंत माणसाने धर्मदासाशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले आणि एक उत्तम घर बांधून दिले. त्याच घरात धर्मदासाच्या घरची मंडळी रहात असत.

[illegible] नेहमी शिवसेवेत रममाण झालेला असे. श्रीमंत लोक त्याला पुष्कळ पैसे देत. परंतु तो सर्व पैसे गोरगरिबांना वांटून टाकी. घरी अगदी आवश्यक तेवढेच पैसे पोचते करी. बायको येऊन घर खर्चासाठी पैसे मागून नेई.

धर्मदासाची बायको यशोधरा श्रीमंताच्या घरी वाढलेली होती. म्हणून स्वाभिमानी होती. म्हणून ती आपल्या श्रीमंत बापाकडे जाऊन मदत मागीत नसे. नवरा जे देई त्यातच ती संसार चालवी. तरी शेवटी ती कंटाळली आणि यशवंत नावाच्या एका माणसाला आपले घर विकून माहेरी निघून गेली. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे त्या

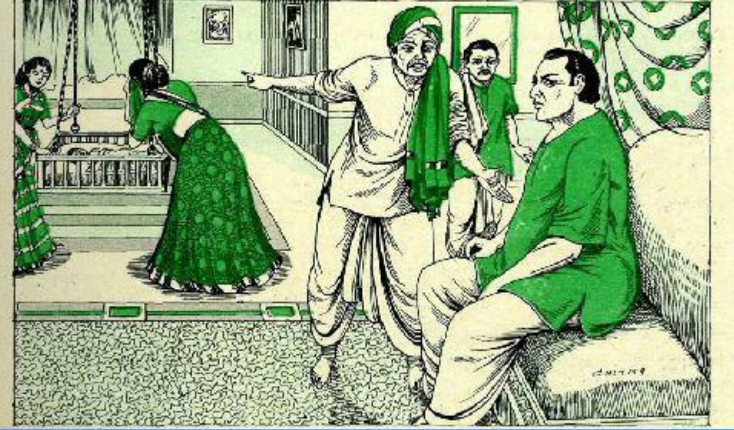

[illegible] देखील परिणाम झाला नाही.

यशोधराचे घर ज्या श्रीमंत माणसाने विकत घेतले होते तो एक नास्तिक होता. देवाचे नाव कोणी घेतले तर ते त्याला खपत नसे. तो देवळासमोर गेला तरी देवळात चुकून देखील पाऊल टाकीत नसे. देवाला बाहेरून देखील नमस्कार करीत नसे. देवकृपेशिवाय स्वतःच्या अकलेने पैसे मिळविल्याची त्याला फार घमेंड होती. धर्मदास वैद्यकशास्त्रात जितका निष्णात होता, तितकाच यशवंत व्यापार धंद्यात हुशार होता.

यशवंतला दोन बायका होत्या. परंतु दोघी काही अपत्य झाल्याशिवायच वारल्या. तेव्हां त्याने तिसरे लग्न केले. तिसरी बायको बाळंत झाल्यावर यशवंत इतका खूष होता की तो आपल्या मुलासाठी वाटेल तो खर्च करायला तयार होता. बायको म्हणे, "ईश्वर कृपेनेच आपल्याला हा मुलगा झाला आहे." तेव्हां यशवंत म्हणे–"तू काय वाटेल ते म्हण, माझा देवावर विश्वास नाही."

यशवंतची बायको जेव्हां बाळंत झाली तेव्हां मुलगा अर्धं मृतावस्थेत होता. हृदयाचे ठोके ऐकू येत. पण शरिराची बाकी हालचाल पूर्णपणे बंद पडली होती. "या मुलाला धर्मदासाशिवाय सोडून कोणी वांचवू शकणार नाही." यशवंतला सर्व नातेवाईक सांगू लागले.

परंतु यशवंत धर्मदासाला एक ढोंगी व पाखंडी मानीत असे. "घर संभाळता येत नाही. म्हणून स्वारी ईशचिंतनाचे सोंग करीत आहे" असे यशवंत म्हणे. परंतु मित्रमंडळींच्या व नातेवाइकांच्या आग्रहास्तव एकुलत्या एका मुलाला वांचवितां आले तर त्याचे श्रेय कोणाला का मिळेना, असा विचार करून त्याने धर्मदासाला आपल्या घरी बोलाविले.

परंतु धर्मदास म्हणाला–"मी त्या नास्तिकाच्या घरी जाणार नाही. ज्याचा देवावर विश्वास नाही, त्याचा मुलगा माझ्या औषधाने बरा होणे शक्य नाही." मुलाचा जीव वांचविणे आवश्यक होते म्हणून [illegible] यशवंत आपल्या मुलाला घेऊन शंकराच्या देवळात गेला आणि धर्मदासासमोर मुलाला ठेवून म्हणाला–"या मुलाला पुनर्जन्म देणे फक्त तुमच्याच हातात आहे." त्याने शंकराच्या पिंडीसमोर साष्टांग नमस्कार घातला आणि आपल्या सर्व अपराधांबद्दल देवाची व धर्मदासाची क्षमा मागितली. हे सर्व त्याने मनापासून विश्वासपूर्वक केले नव्हते. परंतु धर्मदासाचे मन वळविण्यासाठी त्याला ते सर्व करावे लागले.

धर्मदासाने आपल्या औषधांच्या पिशवीतून कोणती तरी मुळी काढून ती सहाणेवर उगाळली आणि तिचा रस मुलाच्या तोंडाला लावला. मुलगा लगेच हातपाय हालवून रडू लागला. ती गोष्ट प्रत्येक डोळ्यांनी पाहून गावकऱ्यांच्या मनात धर्मदासाच्या औषधावरचा विश्वास जास्तच वाढला.

त्याच वेळी धर्मदासाची बायको यशोधरा आपल्या सर्वात धाकट्या मुलाला कडेवर घेऊन आली व नवऱ्याच्या पायावर मुलाला टाकून म्हणाली–"आपल्या या मुलाला वांचवा हो!" धर्मदासाने मुलाची नाडी पाहिली व कसली तरी गोळी मुलाच्या तोंडात टाकली. मुलाने आईकडे एकदा डोळे उघडून पाहिले आणि जे डोळे मिटले ते कायमचेच मिटले. धर्मदासाने शंकराच्या पिंडीवर [illegible] ठेवून मुला[illegible]साठी देवाचा धावा केला, परंतु फायदा झाला नाही.

तेव्हां धर्मदास इतका हताश झाला की त्याने आपली औषधाची पिशवी शंकराच्या पिंडीवर आपटली आणि देवळाबाहेर निघून गेला. त्यानंतर तो देवळात एकदा आला, परंतु त्याने देवाच्या पिंडीवर दगड फेंकून नासधूस केली. याला मतिभ्रम झाला असावा असे समजुन लोकांनी धर्मदासाच्या त्या दुष्कृत्याकडे दुर्लक्ष केले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! धर्मदासासारख्या शिवभक्ताचा देवावरचा विश्वास एकाएकी कसा काय उडाला? आणि यशवंतासारखा नास्तिक आस्तिक कसा काय झाला? मनुष्याचा देवावर जो विश्वास असतो तो स्वार्थामुळेच उत्पन्न होतो असे नाही का वाटत तुला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला–"मनुष्याच्या विश्वासाच्या मुळाशी देखील स्वार्थच असतो. यशवंताच्या मनात आस्तिकता मुलगा वांचल्यामुळेच उत्पन्न झाली. धर्मदासाचा विश्वास देखील असाच स्वार्थवश होता. त्याचा औषधावर विश्वास तरी कोठे होता? तो मंत्रवत् औषध पाणी करीत असे आणि रोग बरे होत. ते सर्व ईश्वर कृपेनेच होत आहे, असे त्याला वाटे. म्हणून देवावर त्याचा विश्वास होता. जेव्हां त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला त्यात नवल काहीच नाही. त्याने दिलेले औषध चुकीचे होते असे त्याला वाटले नाही. देवानेच मुलाला वांचविले नाही असे त्याला वाटले. म्हणून त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला. अंध विश्वासाचाच हा सर्व परिणाम झाला. तो वेडा झाला त्याचे मूळ कारण अंधविश्वासच होते."

अशातऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

स्वर्ग प्राप्ती

एकदा त्रिलोकात संचार करणारा नारद भूलोकातल्या स्मशानातून फिरत जात असता त्याला एका माणसाची कवटी दिसली. त्याला त्याचे वडील ब्रह्मदेवयांच्या हस्ताक्षराची चांगली ओळख होती. त्या कवटीच्या कपाळावर 'स्वर्गप्राप्ती' असे स्पष्ट लिहिलेले नारदाने वाचले. तेव्हां नारदाला फारच आश्चर्य वाटले.

नारदाने आपल्या दिव्यदृष्टीने पाहून ती कवटी एका दरिद्र माणसाची असल्याचे ओळखले. नारदाने विचार केला या गरीब माणसाची जन्मभर उपासमार झाली असेल. मग याने दानधर्म कोठून केला असणार? आणि देवधर्मतरी याच्या हातून काय घडला असणार? मग याला स्वर्गप्राप्ती कशी काय होणार बुवा? ब्रह्मदेवाने ही एक फार मोठी चूक केली असावी.

ते कळावे म्हणून नारदाने ती कवटी घेऊन ब्रह्मदेवाला भेटून विचारले–"बाबा! या दरिद्र माणसाने एक देखील पुण्य केले नाही. मग तुम्ही याच्या कपाळावर "स्वर्गप्राप्ती" कसे काय लिहून ठेवले आहे? हे खोटे नाहीं का?"

"बाळा! हे खोटे कसे काय होईल? तू स्वतःच ही कवटी उचलून स्वर्गात घेऊन आला आहेस की?"

थोर शिल्पकार

हजारो वर्षे होऊन गेली एका गावी एक फार मोठा शिल्पकार रहात असे. त्याने अनेक सुंदर देवळे, सभामंडप व राजवाडे बांधले होते. म्हणून त्याची ख्याती दूरदूरच्या देशांपर्यंत पोचली होती.

नागलोकातील राजाच्या राजवाड्यात भूकंप झाल्यामुळे भिंतींना चिरा पडल्या होत्या. तो राजवाडा पुन्हां पहिल्यासारखा बांधण्याच्या हेतूने नागराजाने भूलोकातून या शिल्पकाराला बोलाविले होते.

नागराजाचा निरोप ऐकून शिल्पकाराला वाटले की नागराजाने नवीन राजवाडा किंवा देऊळ बांधण्यासाठी आपणांस भूलोकातून नागलोकात बोलाविले असेल.

नागराजाने शिल्पकाराचे प्रेमाने स्वागत केले. दोघांची परस्परांशी चांगली मैत्री जमली. शिल्पकाराला मोठे ऐश्वर्य लाभले होते, परंतु त्याला नेहमी आपल्या गरीब कुटुंबाचीसारखी आठवण येत असे. एकदा शिल्पकाराने नागराजाला विचारले–"मला माझ्या गावाची व कुटुंबाची फार आठवण होते. आपण त्यांच्या खुशालीविषयी चवकशी करवूं शकाल का?"

नागराज म्हणाला–"चवकशी कशाला मला सर्व माहिती आहे. तुझ्या गावात भयंकर दुष्काळ पडला आहे."

"मग तुम्हांला आमच्या गावी पाऊस पाडवता येणार नाही का?" शिल्पकाराने विचारले.

"तसे करणे शक्य नाही. कारण ते निसर्गनियमाविरुद्ध आहे. कोठे केव्हां दुष्काळ पडणार हे निसर्ग नियमाप्रमाणे ठरलेले असते. हा दुष्काळ नव्याण्णव दिवस आणखी चालेल." नागराज म्हणाला.

नागराज म्हणाला ते ऐकून शिल्पकाराचे सर्वांग हादरले. त्याने कल्पना केली की

श्री कृ. प्र. गाडगीळ

त्याच्या नातेवाईकांना प्यायला पाणी सुद्धा मिळत नसावे, पाला पाचोळा खाऊन कसे तरी दिवस काढीत असावेत. कित्येक उपाशी मरत असावेत. शेवटी तो जास्त कल्पना करण्याचे सोडून नागराजासमोर हात जोडून म्हणाला—"नागराजा! मी तुमच्या पायां पडतो, तुम्ही काय वाटेल ते करून माझ्या गावी पावसाला पाठवून द्या. नाही तर सर्वांचे मरण निश्चत आहे."

"अरे खुळचा! तू सर्व जगाची काळजी कशाला करीत बसला आहेस? तू माझा हा राजवाडा पुरा कर. मी तुला खूप बक्षिस देईन, असंख्य हिरे, माणिक्ये, सोने

...वादी देईन. तू आयुष्यभर राजासारखा राहा." नागराज म्हणाला.

"तुमच्या गावचे लोक व नातेवाईक मंडळी पाण्यावांचून पटापट मरू लागली तर तुमची काय स्थिती होईल याचा जरा विचार करा." शिल्पकार म्हणाला.

"मला उगाच जास्त सतावू नकोस. आतां पाऊस होणे शक्य नाही." असे सांगून नागराज तेथून निघून गेला.

शिल्पकार आपल्या गावी निघून जाण्यासाठी तयारी करू लागला.

ते कळल्यावर नागराज शिल्पकाराजवळ येऊन म्हणाला—"तू विनाकारण असा रागावलास तर कसे रे चालेल?"

"नागराज! मला आपल्या गावी जाऊन आपल्या गावकऱ्यांची चवकशी केली पाहिजे." शिल्पकार म्हणाला.

"कोण आहे रे तिकडे? या मूर्खाला कैद करा." नागराजाने आपल्या शिपायांना बोलाविले. दुसऱ्या क्षणाला कित्येक शिपायांनी येऊन शिल्पकाराला धरले.

"आता बोल तू माझ्या वाड्याची दुरुस्ती करणार आहेस की नाही?" नागराजाने दटावून विचारले.

"तुम्ही माझ्या गावाला पाऊस पाडणार की नाही" शिल्पकाराने त्याच स्वरात दटावून विचारले.

"मी पाऊस पाडणार नाही, हे मी तुला पहिल्यानेच सांगितले आहे." नागराज म्हणाला.

"तरमग मी सुद्धां तुमचे काम पुरे करण्यास बांधलेला नाही." शिल्पकाराने तितक्याच करड्या स्वरात उत्तर दिले.

"याला घेऊन जाऊन याचे डोके..." नागराजाच्या तोंडातून तेवढे शब्द बाहेर येता येताच राहून गेले. कारण शिल्पकाराचे डोके उडविले गेले तर आपला वाडा दुरुस्त होणे मध्येच थांबून जाईल. म्हणून एक लांब सुस्कारा सोडून तो म्हणाला—"शिल्पकाराला सोडून द्या."

परंतु त्यामुळे शिल्पकाराच्या स्थितीत काही सुधार झाला नाही. कारण नागलोकाबाहेर जाणे शक्य नव्हते. त्याच्या कुटुंबातली माणसे जिवंत आहेत की मेली हे कळायलादेखील मार्ग नव्हता. तो याच विचारात बसला असता त्याची नजर एका खांबावर खिळली. त्याच्या मनात एक विचार आला. त्याने करवत घेऊन खांब कापायला सुरवात केली. तो खांब कापून पुरा होण्यापूर्वीच सर्व वाडा डुलडुलू लागला. नागराज धावत तेथे आला व ओरडून म्हणाला—"शिल्पी! खांब कापायचा बंद कर. तुझे माझ्यावर उपकार होतील!"

"तरमग तुम्ही माझ्या गावाला पाऊस पाडणार का?" शिल्पकाराने विचारले.

"हो, पाडीन," नागराज म्हणाला.

"रागाने तू मोठा पाऊस पाडून गाव वाहून जाईल असे करता कामा नये. जितक्या पावसाची गरज आहे तितकाच पाऊस पाड!" शिल्पकाराने बजावून सांगितले.

"तू सांगशील तसेच करीन." नागराज म्हणाला. त्यानंतर नागराजाने शिल्पकाराच्या अंगावर आपली शाल घातली व म्हणाला—"तू स्वतः जाऊन तुझ्या मनासारखा पाऊस पडला आहे की नाही ते पाहून ये."

शिल्पकार भूलोकात आला स्वतःच्या डोळ्यांनी पाऊस पडत असल्याचे त्याला

दिसले. परंतु गावकऱ्यांना फक्त एक मोठा साप तेवढा दिसला.

"बापरे बाप! हा साप कोठून आला?" गावकरी ओरडू लागले.

"हाच साप आपल्या गावाला पाऊस घेऊन आला आहे. त्याच्यासाठी आपण एक देऊळ बांधू या." गावकरी म्हणाले. लवकरच तेथे एक देऊळ बांधून तयार झाले आणि दुष्काळ देखील नाहीसा झाला.

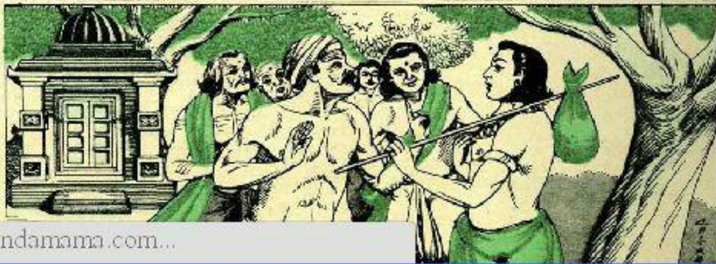
शिल्पकार नागलोकात परत येऊन म्हणाला—"नागराजा! तू मला नागरूपात आपल्या गावी पाठविले होतेस. मी आपल्या सर्व कुटुंबियास व गावकऱ्यांस पाहून आलो, परंतु त्यांच्याशी कोणाशी चार शब्द बोलू शकलो नाही."

"तू आहेस फार मोठा हट्टी व हेकेखोर! म्हणून मला जास्त काळजी वाळगावी लागली. मी आपले वचन "पाळले, आता तू आपले काम कर." नागराज म्हणाला.

शिल्पकाराने वचन दिल्याप्रमाणे नागराजाचा वाडा सुंदर बांधला. त्या वाड्याचा [illegible] होते इंद्राला नागराजाचा वाडा पाहून हेवा वाटू लागला. नागराजाने शिल्पकाराला अनेक सुंदर सुंदर वस्तू हिरे, माणिक्ये व सोनेचांदी उपहार म्हणून देऊन प्रेमादराने निरोप दिला.

शिल्पकार आपल्या गावी परत आल्यावर गावकरी म्हणाले—"तू इतके दिवस कोठे होतास रे? या गावावर एक मोठे संकट ओढवले होते. एक दुष्काळ पडला होता. एका नागसापाच्या कृपेने पाऊस पडला आणि दुष्काळातून गाव वांचले. पुढे काही दिवसांनी तो नागसाप निघून गेला.

"मीच तो साप होतो," शिल्पी म्हणाला! गावकऱ्यांपैकी कित्येकांना ते खरे वाटले नाही, तेव्हां त्याने नागरूपात त्याने काय काय केले व पाहले ते सांगितले. तेव्हां गांवकऱ्यांना ते सर्व खरे वाटले आणि त्याने केलेल्या उपकाराबद्दल सर्वांनी त्याचे आभार मानले. त्या दिवसापासून त्या गावाचे नाव नागपुर" असे पडले.

गौड देशाचा राजा देववर्मा हा थोडा अर्धवट होता. म्हणून लोक त्याला वेडपट राजा म्हणत. परंतु देववर्माचा मंत्री फार हुशार होता. राजा एकादे चुकीचे काम करी तेव्हां मंत्री जास्त बोभाटा केल्याशिवाय ते सावरून घेई.

एकदां राजाला भेटायला एक कपटी साधू आला. तो राजाला आशीर्वाद देऊन म्हणाला—"महाराज, तुझ्या मनातली कोणती तरी इच्छा अपूर्ण राहल्यामुळे तुझ्या मनाला चैन पडत नाहीसे दिसते आहे. ती अतृप्त इच्छा कोणती सांग. शक्य झाले तर मी आपल्या तपोबलाने तुझी ती इच्छा पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करीन."

देववर्मा ते ऐकून चकित झाला. म्हणाला—"साधूबुवा! तुम्ही माझ्या मनातली गोष्ट अगदी बरोबर ओळखलीत. माझ्या मनाला ही गोष्ट सारखी पोखरत असल्यासारखी आहे की माझा जन्म चक्रवर्ती राजा म्हणून कां झाला नाही?"

कपटी साधूने थोडा वेळ विचार केल्याचा अभिनय केला आणि म्हणाला—"हा विचार तुझ्या मनात उगाच आला नाही. त्याचे तसेच कारण असले पाहिजे. तू आपली कुंडली दाखव. मी जरा पाहून सांगतो."

राजाने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून आपली जन्मकुंडली त्या साधूला दाखवायला सांगितले.

साधूने जन्मकुंडली पहिल्याचे सोंग केले व म्हणाला—"महाराज! काय सांगू, वीस वर्षांपूर्वी तुझ्या राशीत चक्रवर्ती होण्याचा योग होता. त्या वेळी तू जर ग्रहशांती केली असतीस तर तुझी मनोकामना पूर्ण झाली असती. अजून काही बिघडले नाही. आज तरी तू ग्रहशांती केलीस तरी तू नक्कीच चक्रवर्ती होशील."

कु. मोना राणे

त्या वेडपट राजाला साधू म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने त्या साधूला खूप दक्षिणा देऊन निरोप दिला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात चक्रवर्ती राजा होण्याची इच्छा बळावत गेली. वीस वर्षे थांबायला त्याच्या मनाची तयारी नव्हती. त्याच्या मनात एकाएकी एक विचार आला. त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून विचारले–"उद्यांपासून पंचांग वीस वर्षा-नंतरचे चालू करा. तिथि, वार, नक्षत्रे सर्व वीस वर्षांनंतरची असली पाहिजेत. नवे पंचांग तयार करा!"

सर्व दरबारी चकित झाले. ज्योतिष्याने चकित होऊन मंत्र्याला ती गोष्ट सांगितली. मंत्र्याने राजाकडे जाऊन निवेदन केले की महाराज! आपण नवीन पंचांग वीस वर्षा-नंतरचे तयार करायला सांगितले आहे. परंतु त्यापासून अडचणी उत्पन्न होणार आहेत."

"कोणत्या अडचणी?" राजाने विचारले.

"आतां आपले वय चाळीस वर्षांचे आहे. पंचांग वीस वर्षांनंतरचे तयार झाले तर ...ला साठावे वर्ष लागेल. युवराज ...स वर्षाचा होऊन जाईल. तेव्हां त्याला गादीवर बसवून आपल्याला वानप्रस्था-श्रमात प्रवेश करावा लागेल." मंत्र्याने समजावून सांगितले.

राजा म्हणाला–"असे का? मग नको बाबा पंचांग बदलू. पण एक काम करू या. पंचांग वीस साल मागे करू या. ग्रह शांती करून मी चक्रवर्ती राजा होईन."

"तसे झाले तर दुसऱ्या प्रकारच्या अडचणी उत्पन्न होतील. वीस वर्षांपूर्वी आपल्याला गादीवर बसवायला योग नव्हता. आपले वडील गादीवर होते, म्हणजे गादी सोडावी लागेल." मंत्री म्हणाला.

"नाही, नाही. मग पंचांगात फेरबदल मुळीच करतां कामा नये." नंतर त्याने ज्योतिष्याला बोलावून त्याने कडक आज्ञा केली–"तुमच्यापैकी कोणी पंचांग वीस वर्षे मागे केले तर तुमची डोकी उडवून तुम्हांला खंदकात फेकून देण्यात येईल."

नवऱ्याच्या शोधार्थ

फार प्राचीन काळची ही गोष्ट आहे. उज्जयिनी नगरीत सागरदत्त नावाचा एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो एकदा व्यापारासाठी गलबतात बसून परदेशी जात असता त्याची एका दुसऱ्या व्यापाऱ्याशी भेट झाली. दोघांची परस्परांशी इतकी मैत्री जमली की दोघांनी परस्परांना होणाऱ्या मुलामुलींचे लग्न करून द्यायचे ठरविले. दुसरा व्यापारी बुधवर्मा हा राजगृहचा राहणारा होता.

सागरदत्त परदेशात व्यापार करून स्वदेशी परत आला तेव्हां त्याची बायको कडेवर एका सुंदर मुलीला घेऊन आली. व्यापाऱ्याने विचारले–"कोण मुलगी ही?"

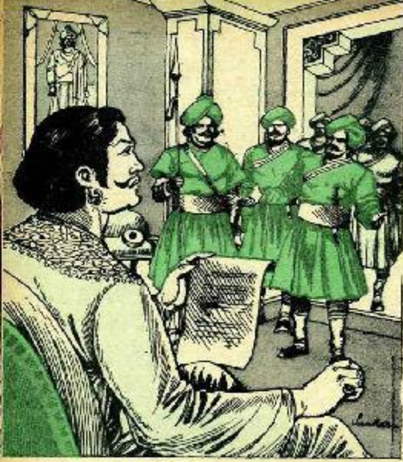
बायको म्हणाली–"आणखी कोणाची असणार? मुलीचे डोळे पहा, अगदी तिच्या बाबांसारखे आहेत."

सागरदत्तने मुलीचे नाव मल्लिका ठेवले. त्याने बुद्धवर्माबरोबर त्याचे जे बोलणे झाले होते ते बायकोला सांगितले आणि कन्यारत्न झाले असल्याचे वर्तमान राज-गृहला पाठविले.

बुद्धवर्मा व्यापारासाठी परदेशी निघाला तेव्हां त्याची बायको गरोदर होती. बुद्ध-वर्माच्या बायकोने मुलाला आणून नवऱ्याला दाखविले. तो मुलगा अशक्त होता. त्याचा एक डोळा गेलेला होता व पाठीवर कुबड होते. मुलाला पाहून बुद्धवर्मा निराश झाला व बायकोला म्हणाला–"हा उंट तुझ्या पोटी कसा काय जन्मला?" त्याने मुलाला दृष्टीसमोरून घेऊन जायला बायकोला सांगितले. मुलाचे नाव 'ओष्ट्र' पडले.

त्याच वेळी सागरदत्तला एक सुंदर कन्यारत्न झाल्याचे बुद्धवर्माला कळले. ती बातमी घेऊन जो मनुष्य आला होता

श्री ना. रा. कलघटगी

त्याचे यथोचित स्वागत करून बुद्धवर्मा बायकोला म्हणाला–"पाहिलेस, मी काय विचार केला होता आणि आता काय झाले ते? आता सागरदत्ताकडे काय निरोप पाठवावयाचा?

"आतां तुम्ही माझा सल्लाच विचारता आहां म्हणून सांगते. तुमच्यासारख्या व्यापाऱ्याने हरिश्चंद्राचा अवतार होण्याचे कारण नाही. सत्य व असत्य याची सोयीप्रमाणे अदलाबदल करावयास तयार असले पाहिजे. तेव्हां मुलगा झाला असल्याचे सांगा. त्यात खोटे काहीच नाही. मुलगा म्हणजे पुत्ररत्न आहे असे पण सांगून पाठवा. सागरदत्ता सारख्या श्रीमंत

होणारा हा संबंध आहे. घरी येणाऱ्या लक्ष्मीला माघारी पाठविणे शहाणपणाचे लक्षण नाही." बुद्धवर्माची बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माने त्याला त्याच्या बायकोने जे सांगितले होते ते आणखी तिखटमीठ लावून सागरदत्ताचा निरोप घेऊन येणाराला सांगितले.

त्यानंतर लागोपाठ आठ वर्षे उज्जयिनी व राजगृह दोन्ही नगरच्या दोघां व्यापाऱ्यांचे नोकर परस्पराकडे येत जात राहले. परंतु एकदा सागरदत्ताच्या नोकराने येऊन बुद्धवर्माला आपल्या मालकाचा निरोप सांगितला. म्हणाला–"मालक! या खेपेस आमच्या धन्याने मुलाला पाहिल्या शिवाय राजगृह सोडू नये असे सांगितले आहे."

बुद्धवर्मा निःसंकोच खोटे बोलला म्हणाला–"ओहो, ते खरे आहे हो. पण मुलगा आपल्या आजोळी ताम्रलिप्ती येथे आहे, विद्याभ्यास करतो आहे."

अशा तऱ्हेने आणखी चार वर्षे टाळाटाळ होत गेली. एक दिवशी सागरदत्ताने आपल्या चार अत्यंत हुशार कारकुनांना पाठविले. ते म्हणाले–"धनी! आपले मित्र सागरदत्त व त्यांच्या पत्नी दोघांनी आपणांस नमस्कार सांगून निवेदन करण्यास सांगितले आहे की बारातेरा वर्षे होऊन गेली. परंतु

आम्हाला आमच्या होणाऱ्या जावई बापूंचे दर्शन एकदा देखील घडले नाही. व्यापारी लोकांत एक म्हण आहे व ती आपणास माहीतच आहे–"माल पाहूनच भाव करता येतो? आपले चिरंजीव ताम्रलिप्तीला विद्याभ्यासासाठी इतका दीर्घकाळ राहले आहेत या गोष्टीवर विश्वास होत नाही. तेव्हां ताम्रलिप्तीला जाऊन त्यांना भेटून यायला आमच्या धन्याची आज्ञा झाली आहे."

बुद्धवर्मा या खेपेस जास्त सावधगिरी बाळगून म्हणाला–"अहो, इतके सगळे बोलण्याची गरजच काय? मुलगा परत आला आहे. या वेळी आपण मुलाला खुशाल भेटून जावे. आपली व त्याची गाठ घालून देण्याची मी व्यवस्था करून देतो. तुम्ही जाऊन थोडा वेळ विश्रांती घ्या." असे सांगून बुद्धवर्मा आपल्या बायकोचा सल्ला घ्यायला गेला. म्हणाला–"आपल्या होणाऱ्या व्याह्यांचे दूत यमदूतासारखे येऊन बसले आहेत. मुलाला पाहल्याशिवाय राजगृह सोडणार नाही, असे म्हणत आहेत. मी, मुलाला पाहून जा, असे सांगून आलो आहे. तूच सुचव काही तरी उपाय."

"मी केव्हांच या गोष्टीचा विचार करून ठेवला आहे. आपले मुनीम आहेत ना.

त्यांचा मुलगा उसना आपल्याला मिळाला तर काम भागेल." बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माला तो सल्ला पसंत पडला. तो आपल्या ब्राह्मण मुनिमाकडे गेला आणि आलेल्या संकटाला तोंड द्यायला विनंती केली आणि ती मदत त्याने दिली तर प्राप्तीचा अर्धा वांटा द्यायचे कबूल केले. म्हणाला–"तुमचा मुलगा यज्ञदत्त देखणा आहे सर्व शास्त्रांचा जाणकार आहे. माझ्या मुलाच्या ऐवजी सागरदत्तच्या मुलीशी तुमच्या मुलाचे लग्न करून देतो. परंतु लग्न सोहळा आटोपल्यावर मुलीला आमच्या घरी सोडून यज्ञदत्ताने निघून गेले पाहिजे, तिच्या अंगाला स्पर्शदेखील करता कामा

नये. सागरदत्ताकडून जे काही मिळेल त्यातला अर्धा वाटा तुमचा."

मुनीमाने होकार दिला व आपल्या मुलाला सर्व प्रसंग नीट समजावून सांगून त्याप्रमाणे वागायला सांगितले.

मुलगा म्हणाला–"पितृआज्ञा शिरोधार्य आहे." त्याने होकार दिला.

दुसऱ्या दिवशी बुद्धवर्माने सागरदत्तच्या दूतांची भेट यज्ञदत्ताशी करून दिली. मुलाला पाहून दूतांना आपल्या धन्याची मुलगी नशीबी असल्यासारखे वाटले सुमुहूर्तावर लग्न सोहळा उरकून घ्यावा, अशी धन्याची इच्छा असल्याचे त्यांनी बुद्धवर्माला सांगितले आणि आनंदाने उज्जयिनीला परतले.

[illegible] मुहूर्त ठरला वऱ्हाड उज्जयिनीला आले. उज्जयिनीला नवऱ्या मुलाचे थाटाने स्वागत झाले.

ठरल्या मुहूर्तावर लग्नसभारंभ पार पडला. सप्तपदी संपताच एकाएकी नवरा मुलगा घेरी आल्यासारखा पडला. वधू पक्षाकडील लोक घाबरून गेले. काही अशुभ घडते की काय अशी शंका त्यांना वाटू लागली. वैद्यांनी बराच वेळ औषधोपचार केल्यावर नवऱ्या मुलाला शुद्ध आली व तो म्हणाला–"एकाएकी पोटशूल वाढल्याने घेरी आली होती."

वैद्यांनी त्याला एका खोलीत झोपविले आणि त्याला औषधे लिहून दिली. वधूने मुलाला वेळेवर औषध देण्याची जबाबदारी [illegible] कमी होण्याची चिन्हे दिसत नव्हती.

कुबडा वऱ्हाडाबरोबर होताच. तो मधून मधून यज्ञदत्ताच्या खोलीत जाऊन वधूशी थट्टा मस्करी करू लागला. मल्लिकाला ते आवडले नाही. यज्ञदत्त तिला म्हणाला–"थट्टा मस्करी केली म्हणून इतके रागावण्याचे कारण काय? तू दुर्लक्ष कर."

त्याचबरोबर यज्ञदत्ताला मनात भीती वाटू लागली की थट्टा मस्करी करता करता कुबडा त्याचे गुपित सांगून तर टाकणार नाही. म्हणून तो सागरदत्ताला म्हणाला–"लवकर स्वदेशी जाण्याची व्यवस्था करून द्या. घरी पोचल्यावर आराम पडेल."

वैद्यांनी नवरदेवतांच्या इच्छेविरुद्ध काही करू नये असे सुचविले.

सागरदत्तने मुलीच्या पाठवणीची आणि जावयांच्या प्रवासाची उत्तम तयारी केली. सामान उंटांवर चढविण्यात आले. दासदासी व अंगरक्षकांबरोबर वऱ्हाड परत राजगृहला निघाले. सागरदत्तचे नोकर पुढे बातमी द्यायला निघून गेले. प्रत्येक पडावावर उतरण्याची उत्तम सोय करण्यात आली. दोन तीन वैद्यदेखील बरोबर गेले होते.

प्रत्येक पडावावर नवरदेवांच्या प्रकृतीत सुधारणा होत गेल्याचे दिसून आले आणि राजगृहला पोहचेपर्यंत त्यांची तब्येत उत्तम बरी झाली. वधूपक्षाच्या लोकांची काळजी दूर झाली. सागरदत्तला ती बातमी कळल्या-

वर त्याला अपार आनंद झाला व त्याने दानधर्म करून ग्रहशांती केली.

बुद्धवर्मा आपल्या सुनबाईचे सौंदर्य पाहून फार खूष झाला. एका सुमुहूर्तावर गर्भदान समारंभ ठरला. शैयागृहात मल्लिका आपल्या सखींबरोबर गप्पात रंगली होती. त्या वेळी यज्ञदत्त व कुबडापण हजर होते.

हा कुबडा येथे कशाला आला आहे हे मल्लिकेला कळेना. कुबड्याला वाटे की हा ब्राह्मणाचा मुलगा येथे अजून कशाला बसला आहे? सर्व परिस्थिती ओळखून यज्ञदत्त तेथून निघून जाण्यासाठी उठला. ते पाहून मल्लिका एकदम ओरडली–"तुम्ही कोठे निघालात, मला एकटीला सोडून?"

"तुझ्या नशिबांत जसा पती लिहिला आहे त्याच्याबरोबर तुला संसार करावा लागणार. त्यात माझा वांटा फक्त पापाची वांटणी आहे." असे म्हणत यज्ञदत्त बाहेर निघून गेला. मल्लिकाच्या सखीदेखील बाहेर निघून गेल्या.

कुबड्याने मल्लिकेचा हात धरून तिला थांबविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण [illegible] पळून गेली. ती घराच्या सर्व खोल्या पार करीत पळत बाहेर निघून गेली. त्या वेळी आनंदातिकाने बुद्धवर्माच्या घरचे नोकरचाकर दारू पिऊन झिंगून पडले होते. कोणी तिला अडविले नाही.

मल्लिका कोणाला तरी काळोख्या रात्री पाहून "ते पहा, ते पहा!" असे ओरडत गल्लीत शिरली. पाय नेतील तिकडे ती जात होती. तिला एका रस्त्याच्या कडेला एक कापालिक दारू पिऊन झिंगून पडलेला दिसला. तिला पुढे काय करायचे हे ठरवायला वेळ लागला नाही. तिने आपले सर्व दागिने एका गोठोड्यात बांधले व ते गाठोडे कमरेला बाधून त्या कापालिकाच्या अंगावरचे वस्त्र काढून आपल्या अंगात घातले व दारुड्याचे सोंग करून चालू लागली. तिच्या झुकांड्या जात होत्या. कोणी तिच्याकडे लक्ष देखील दिले नाही. ती नगराबाहेर एका खेडे गांवाच्या दिशेने चालू लागली. (क्रमश:)

युक्ति की शक्ति

वीरसिह व ज्ञानप्रकाश नावाचे दोघे मित्र होते. ज्ञानप्रकाश अशक्त होता, पण विद्याभ्यासात तो नेहमी पुढे असे. वीरसिह अंगाने उंच होता व त्याचे सर्व अंग पिळदार होते. त्याचे दररोज कोणाशी तरी भांडण होई व मारामारीशिवाय एक दिवस गेल्याचे कोणाला आठवत नव्हते. तो घरी खाऊन पिऊन आल्यावर ज्ञानप्रकाशच्या घरी पुन्हा पहिल्या पासून जेवीत असे. दोघांचा जन्म गरीब कुटुंबात झाला होता.

ज्ञानप्रकाश वीरसिहाला अभ्यासाला बसायला सांगे. परंतु तो म्हणे, अभ्यास करून का पोट भरणार आहे? अंगात शक्ती असेल आणि मेहनत करून पोट भरता आले नाही तर काठी दाखवून पोटापुरेशी भाकर नक्कीच मिळेल."

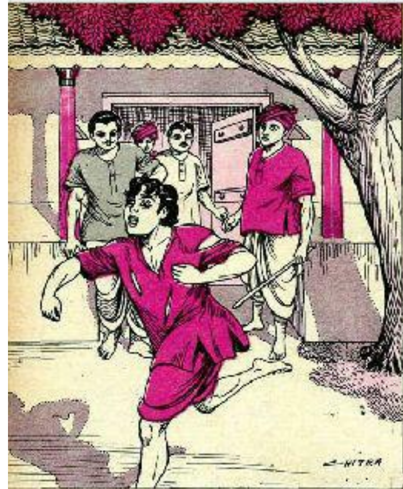
ज्ञानप्रकाशने विचार केला, याच्या डोक्यात ही साधी गोष्ट देखील शिरायची नाही. त्याला पटवून द्यायला काही तरी युक्ती केली पाहिजे. म्हणून त्याने वीरसिहाशी पैज लावली. म्हणाला–"आपण दोघे परगावी जाऊ या. तू काठीच्या जोराने पोट भर, मी बुद्धीचा उपयोग करून पोट भरतो." पाहूया कोणाला यश येते ते.

दुसऱ्या दिवशी दोघे एका गावी निघाले. वीरसिहाच्या हातात एक मोठी काठी होती. ज्ञानप्रकाशच्या हातात एक रिकामी पातेली होती व खिशात एक पांढरा दगड होता.

वीरसिह उंच होता व जोरजोराने चालत होता. म्हणून गावात आधी पोचला. सकाळची वेळ होती एका घरी शेतकरी भाकरी खायला बसला होता. वीरसिह घरात शिरला व म्हणाला–"मला पण भाकरी दे खायला."

शेतकरी चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याची बायको भाकऱ्या करीत

श्रीमती सुनंदा स. जोशी

होती. तिचा हात एकाएकी थांबला. शेतकरी काहीच बोलत नाही हे पाहून वीरसिंह त्याला दटावून म्हणाला–"माझे ताट वाढ म्हटले ना मी."

तोपर्यंत शेतकरी सावरला होता. म्हणाला–"तुझे पान वाढायचे, कशाला?" वीरसिंह म्हणाला–"तू माझे पान वाढायला सांगतोस की नाही?" दोघांची बोलाचाली चालू असता शेतकऱ्याची बायको हळूच मागच्या दाराने गेली व दोघातिघा शेजाऱ्यांना बोलावून घेऊन आली.

वीरसिंह शेतकऱ्याला दरडावून सांगत होता आणि त्याने त्याला मारायला काठी

पाठीत दोनतीन काठ्या पडल्या. वीरसिंह "ओय, ओय!" करीत पळून गेला. गावाच्या टोकाला ज्ञानप्रकाश भेटला. तो वीरसिंहाला म्हणाला–"तू तासाभराने त्या झाडाखाली येऊन मला भेट. मी दोघांच्या पोटा पुरते खायला घेऊन येतो.

ज्ञानप्रकाश थोड्या वेळाने त्याच शेतकऱ्याच्या घरी आला. वीरसिंहाला पळवून लावल्यावर सर्व त्याच्या विषयीच बोलत होते. ठीक त्याच वेळी ज्ञानप्रकाश शेतकऱ्याकडे येऊन पोचला.

शेतकरी रागाने म्हणाला–"आमच्या घरी बाजारबुणग्यांना फुकटाचे जेवण नाही मिळणार."

ज्ञानप्रकाश हात जोडून नमस्कार करून म्हणाला–"मी या गावच्या गावकऱ्यांची ख्याती ऐकून आलो होतो. या गावात जसा अतिथिसत्कार होतो तसा दुसऱ्या कोणत्याहि गावात होत नाही. बरे ते सोडा. मला जेवायला वाढू शकला नाहीत तर नाही. थोडे पाणी तर द्याल. मी सर्वांना एक स्वादिष्ट पदार्थ तयार करून खायला देईन."

गावकरी उत्सुक होऊन तो काय करतो हे पाहू लागले. ज्ञानप्रकाश पातेलीत पाणी घेऊन त्या झाडाखाली आला. तेथे त्याने तीन दगड ठेवून चूल पेटवली व पातेली

दगड टाकला. सर्व ते पहात होते. त्याने पातेलीवर झांकण ठेवले व थोडा वेळ पाणी उकळत राहिल्यावर झांकण काढून चमच्याने पातेलीतले पाणी चाखून पाहून म्हणाला–"काय पण चव आली आहे. चार बटाटे यात पडले तर छान रस्सा भाजी तयार होईल."

गर्दीतून दोघांतिघांनी घरी जाऊन बटाटे आणून दिले. बटाटे पाण्यात टाकून शिजल्यावर पाणी चाखून म्हणाला–"याला म्हणतात रस्सा भाजी. यात थोडीशी डाळ व तांदूळ पडले की जी खिचडी तयार होईल ती इंद्राच्या सैंपाकघरातल्या खिचडी सारखी होईल. काही लोक आपापल्या घरी धावले एकाने डाळ आणली व एकाने तांदूळ आणले. ज्ञानप्रकाशने ते पातेलीत घातले व म्हणाला–"तांदूळ थोडे जास्ती झाले, म्हणून मीठ कमी पडणार की काय वाटते. थोडे आणखी मीठ पडले असते तर छान चव आली असती!"

एक जण मीठ आणायला धावला. तोंपर्यंत खिचडी शिजून तयार झाली होती. सर्व चकित होऊन पहात होते. ज्ञानप्रकाशने वडाची पाने काढून दोन पत्रावळी तयार केल्या आणि गावकऱ्यांना म्हणाला–"एक उपाशी मनुष्य तुमच्या गावी आला होता त्याला तुम्ही हाकलून लावलेत. त्याला मी आज जेवायला बोलाविले आहे." मी, पहिल्याने ही खिचडी त्याला वाढतो."

ज्ञानप्रकाशने प्रथम वीरसिंहाला वाढले व पाठोपाठ स्वतःच्या पानावर वाढून घेऊन तो जेवायला बसला. दोघां मित्रांचे छान जेवण झाले. त्यानंतर दोघे आपल्या गावी निघाले. ज्ञानप्रकाश गावकऱ्यांना म्हणाला–"आता उरलेली खिचडी तुम्ही सांगाल त्याला वाढतो. नाहीतर सर्वांना एकेक चमचा वाढतो. आम्हांला भांडे रिकामे करून लवकर घरी जायचे आहे.

अशातऱ्हेने ज्ञानप्रकाशने युक्तीने दोघां पुरेसे अन्न मिळविले. शक्तीला उपाशीच रहावे लागले होते.

तानसेनचे गुरु

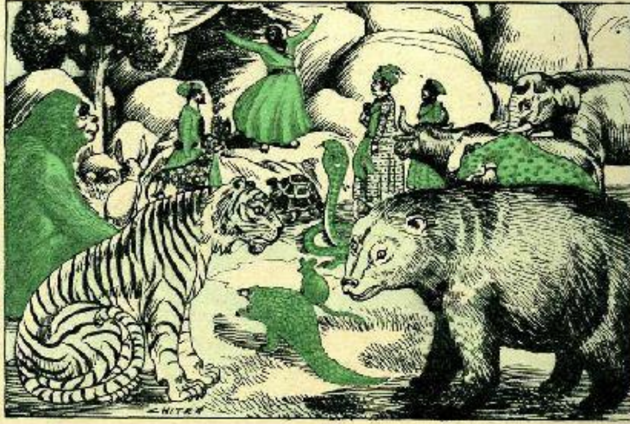
अकबर बादशहा तानसेनच्या गाण्यावर इतका खुष झाला की त्याच्या मनात तानसेनच्या गुरुचे गाणे ऐकण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हां तानसेन अकबर बादशहाला त्याचे गुरु एका गुहेत तपश्चर्या करीत होते त्या गुहेजवळ घेऊन गेला.

तानसेनचे गुरु त्यावेळी समाधीस्थ होते. बराच वेळ गुरुवर्य बाहेर आले नाहीत तेव्हां तानसेनाने अपस्वरात गाणे म्हणायला सुरवात केली.

तेव्हां तानसेनाच्या गुरुची समाधी भंग झाली व ते बाहेर आले आणि म्हणाले– "मूर्खा! तू माझा शिष्य असून हे असे अपस्वर गायन करीत आहेस?" असे म्हणत गुरुने स्वतः तो राग म्हटला. ते गाणे ऐकायला जंगलातली रानटी जनावरे जमली. अकबराला कमालीचा आनंद झाला.

घरी परत आल्यावर बादशाहने तानसेनाला विचारले–"कायरे, तुझे गाणे ऐकून रानटी जनावरे जमलेली मी कधी पाहिली नाहीत ?"

बिरबल जवळच होता. म्हणाला–"तानसेनचा गुरु देवांच्या दरबारातला गवई आहे आणि तानसेन आपल्या दरबारातला गवई आहे !"

गप्पिष्टपणाचे फळ

एका गावी माणिकराव नावाचे एक गृहस्थ रहात असत. त्यांच्या वाडवडिलांनी इतके मिळवून ठेवले होते की माणिकरावांना काही कामधंदा करावा लागत नसे. ते चैनीत आयुष्य घालवीत असत. त्यांना आपल्या कर्तबगारीच्या गप्पा मारण्याची संवय लागली होती. कधी न पाहिलेले कधी न ऐकलेले त्यांनी केल्याचे सांगण्यात व आपल्या स्नेहमंडळीत फुशारक्या मारण्यात त्यांना मजा वाटे. त्यांच्या मित्र मंडळींनापण माणिकरावांच्या गप्पिष्टपणाची इतकी संवय झाली होती की मणिकराव म्हणत ते या कानाने ऐकून घेत व त्या कानाने सोडून देत.

एकदा माणिकराव कोठे तरी देवळात पुराण प्रवचनाला गेले होते. तेथे त्यांना एक नवीन मनुष्य भेटला. पुराण संपल्यावर दोघे गप्पा मारीत निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर तो मनुष्य माणिकरावांना म्हणाला–

"आज राजवाड्यात एक विचित्र गोष्ट घडली हो. राजेसरकार आपल्या दरबारी मंडळींत बोलत बसले होते आणि अंतःपुरातून बातमी आली की राणीसरकार पोटशूल झाल्याने तळमळत पडल्या आहेत. महाराजांशी बोलत बसलेल्या लोकात एक शेजारगांवचा वैद्यपण होता. राजेसरकारांनी त्या वैद्याला अंतःपुरात जाऊन राणीसरकारांचे औषधपाणी करण्यास पाठवून दिले. त्याने सुंठसाखरेची गुटी तयार करून दिल्याबरोबर पोटदुखी थांबली. राणी सरकारांनी त्या वैद्यबुवांवर खूष होऊन त्याला आपल्या गळयातला रत्नहार काढून बक्षिस दिला आणि तो कोठेतरी सुरक्षित जागी लपवून ठेवून द्यायला सांगितले. म्हणून मोठे लोक म्हणतात ते बरोबर आहे,

श्री बा. गं. नवरे

सेवा करायची झाली तर थोरामोठ्यांची करावी. तो वैद्य माझा मित्र होता म्हणून त्याने ही गोष्ट मला सांगून रत्नहार मला लपवून ठेवायला सांगितला."

दोघे बोलत बोलत एका बावडीजवळ आले. रत्नहाराची गोष्ट सांगणारा मनुष्य तहान लागल्याचे सांगून त्या बावडीत उतरला. त्याने तो हार सोयीची जागा पाहून दगडाच्या एका सांधीत लपवून ठेवला आणि पायऱ्या चढून बाहेर आला. माणिकराव ते सर्व पहात होता. नंतर दोघे आपापल्या वाटेने निघून गेले.

त्यां दिवशी माणिकरावाला घरी यायला फार उशीर झाला होता. म्हणून बायकोने उशिरा घरी परत येण्याचे कारण विचारले. माणिकरावाने संवयीप्रमाणे एक लोणकडी थाप ठोकून दिली. म्हणाला–"अठा! काय सांगू? एक विचित्र गोष्ट घडली. मी राजेसरकारांच्या भेटीला गेलो होतो. राजवाड्यात नेमके त्याच वेळी राणी सरकारांचे पोट एकाएकी वातवृद्धीने दुखू लागले. मी त्यांना सुंठसाखरेची गुटी करून दिली आणि पोटदुखी ताबडतोब थांबली. राणी सरकारांनी माझ्यावर खूष होऊन मला गळ्यातला रत्नहार काढून दिला. म्हणून घरी यायला थोडा उशीर झाला. तुम्ही बायका उगाच नसत्या चवकशी करीत बसता?"

"कोठे आहे तो रत्नहार, पाहू तरी?" बायकोने उत्सुकतेने विचारले. रत्नहाराचे नाव ऐकल्या बरोबर तिच्या तोंडाला पाणी सुटले होते.

"अग, तुला आता काय सांगू? तो रत्नहार म्हणजे नवलखा हारच समज! काय पण इंद्रधनुषी चमक आहे त्यात? असा रत्नहार रात्री घरी घेऊन यायला माझी हिंमत होईना. कोणी दरोडा घालून काढून नेला तर! म्हणून मी बावडीत दगडाच्या एका खाचीत लपवून ठेवून आलो आहे. उजाडतांच जाऊन आपण तो घेऊन येऊ." माणिकराव तेवढ्याने बायको गप्प बसेल असे समजून म्हणाला.

झोप येईना. त्या रत्नहारामुळे त्या बिचारीची झोप उडाली. भूक तहान पळून गेली. उजाडताच ती लगबगीने घागर घेऊन पाणी आणायला बावडीवर गेली आणि पायऱ्या उतरून सरळ आत गेली. तिने नवऱ्याला सांगितले नाही की आणखी कोणाला सोबत म्हणून बरोबर घेतले नाही. नवऱ्याने सांगितल्या प्रमाणे खरोखरच रत्नहार तेथे तिला सापडला आणि त्याची चमक पाहून तिला घेरी आली आणि रत्नहारासह पाण्यात पडली आणि गटांगळ्या खाऊ लागली.

ती ओरडली तेव्हां चार लोक जमा झाले आणि एका माणसने हिंमत दाखवून तिला बाहेर काढले. त्या वेळी देखील तिच्या हातात तो रत्नहार होता. ती गोष्ट गावभर पसरली आणि राजाच्या कानावर पण गेली. रात्री राणीचा रत्नहार चोरीला गेल्याची गोष्ट कळल्यापासून शिपाई चोराचा शोध काढीत होते.

रात्री राणी पोटदुखीने आजारी होती ही गोष्ट खरी होती. राणीला औषधपाणी देणारा आणि पुराणाला आलेला व माणिकरावांना भेटून आपला पराक्रम वर्णन करून सांगणारा तो मनुष्य तो वैद्य होता. त्याने राणी बेशुद्धावस्थेत असतांना तो रत्नहार लांबविला होता. तो मनुष्य राजवाड्या बाहेर पडल्या नंतर शिपायांची नजर चुकविण्यासाठी पुराण ऐकायला जाऊन बसला होता. त्याची चूक एवढीच की त्याने माणिकरावांसारख्या गप्पिष्टाला ती गोष्ट सांगून त्याच्यासमोर बावडीत तो हार लपवून ठेवला.

शिपायांनी माणिकरावाला कैद करून त्याला खूप बडविले. खरा चोर दुसराच असल्याचे देखील माणिकरावाने सांगितले. पण माणिकरावाच्या बोलण्यावर कोणी विश्वास केला नाही.

माणिकरावाला गप्पिष्टपणाची चांगली अद्दल घडली आणि त्या दिवसापासून त्याने खोट्या फुशारक्या मारायच्या सोडल्या.

चोर कोण साव कोण

एकदा एका माणसाने घोड्याच्या व्यापाऱ्याकडचा एक घोडा चोरून नेण्याचा प्रयत्न केला आणि तो त्यात फसला.

घोड्याच्या व्यापाऱ्याने त्याला पकडून विचारले–"कायरे, तू चोरी कां केलीस ?"

"अहो, मी चार दिवसांपासून उपाशी आहे. म्हणून हे पाप करायला धजलो. "भुभुक्षितो किं न करोति पाप ?" मला माफ करा. मी कान धरतो. पुन्हां चोरी करणार नाही." चोर गयावया करीत म्हणाला.

तो व्यापारी थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"तुला नोकरी द्यावी म्हटले तर तू अगदीच कुचकामाचा दिसतोस !"

"नोकरी ? सांगाल ती नोकरी करायला मी तयार आहे." चोर म्हणाला.

"तुझ्यासारखा दुधखुळा मला घोडे चोरून कसा काय आणून देणार ?" 'घोड्यांचा व्यापारी' म्हणाला.

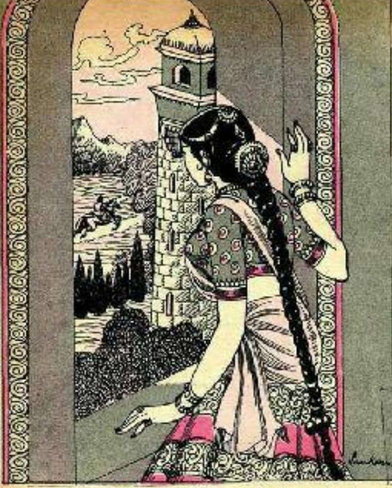

योगाचा महिमा

सुंदरपूरचा युवराज सुशीलकुमार याने वेष पालटून देशाटन करण्याचे ठरविले. आपल्या घोड्यावर बसून तो अनेक देश पहात हिंडत नवीन गोष्टी शिकत परत फिरला तो दुसऱ्याच वाटेने आला. नवीन वाटेने येत असता तो राजपट नावाच्या एका राज्यात आला. त्या राज्याची राजधानी फार सुंदर होती. तेथील भव्य राजवाडा, रुंद रस्ते व मनोहर उद्याने पाहून युवराजाचे चित्त प्रसन्न झाले. राजधानीत हिंडत असता एका जागी उंच भिंतीच्या आत एक सुंदर उद्यान युवराजाला दिसले. युवराजाने द्वारपालकाला विचारले तेव्हां राजकन्या शालिनीचे ते एक स्वतःचे खाजगी उद्यान असल्याचे त्याला कळले. त्या उद्यानात प्रवेश करण्यास पुरुषांस मनाई होती.

ते ऐकून सुशीलकुमाराच्या मनात ते उद्यान पाहण्याची उत्सुकता अर्थातच जास्त वाढली. सोईची जागा पाहून कोणाला कळू दिल्याशिवाय तो भिंतीवरून उद्यानात शिरला. ते उद्यान म्हणजे खरोखरच इंद्राच्या नंदनवनास लाजवील इतके सुंदर होते. युवराज काही वेळ त्या उद्यानातले सुंदर लतावृक्ष पहात उभा राहला. फुलांच्या सुवासवाऱ्याबरोबर चहूंकडे दरवळत होता. तो एका झाडाखाली बसून आपली बांसुरी वाजवू लागला. बांसुरीचा तो गोड आवाज ऐकूनच की काय, त्याच वेळी समोरच्या वारुळातून एक नागसाप बाहेर आला आणि फडा काढून डोलू लागला. नागसापाला पाहून युवराजाने बांसुरी जवायची बंद केली. पण ती गोष्ट घातक ठरली. कारण लगेच साप त्याला चावला आणि पळून गेला. थोड्या वेळाने युवराज बेशुद्ध होऊन पडला. त्याचे तोंड व सर्व अंग निळे होऊन गेले होते.

श्री प. सी. सरकार जादूगार

सुशीलकुमारने बांसुरी वाजविली ती क्रीडाभवनात आपल्या सखींबरोबर क्रीडा-करीत बसलेल्या राजकन्येला ऐकू आली होती. ती बांसुरी इतकी गोड होती की राजकन्या शालीनी आपल्या सखीं-सह त्या आवाजाच्या अनुरोधाने युव-राज बेशुद्ध होऊन पडला होता तेथे आली.

राजकन्येने युवराजाला बेशुद्धावस्थेत पाहिले. त्याच्या हातात बांसुरी होती. त्यावरून बांसुरी वाजवून तिला भुरळ पाडणारा तोच तरुण होता या गोष्टीची शंका राहली नाही. तिने सखींच्या मदतीने युवराजास आपल्या क्रीडाभवनात नेले आणि चार दिवस उपचार करून युवराजाला वांचविले.

राजकुमारी शालीनीच्या उद्यानात पुरुषांना प्रवेश वर्ज्य होता. परंतु युवराज सुशीलकुमार आत शिरला आणि त्याची सेवा स्वत: राजकन्येने चारपांच दिवस केलीं ही गोष्ट राजा, मंत्री किंवा दरबारी कोणाला कळल्यास अनर्थ होईल म्हणून राजकन्येने गुप्तपणे युवराजाची चिकित्सा केली होती. युवराज शुद्धीवर आल्यावर तो तरुण पुरुष एका राज्याचा युवराज असल्याचे राजकन्येला कळले. राजकन्येने सेवाशुश्रूषा केली असल्याचे युवराज सुशील-कुमारयासहि कळले. त्याचा परिणाम दोघांचे परस्परांवर प्रेम वाढले आणि दोघे विवाह करून घेण्यास वचनबद्ध पण झालीं.

त्यानंतर युवराज गुप्तपणे उद्याना बाहेर गेला आणि घोड्यावर बसून स्वदेशी परत आला.

युवराज परत आलेला पाहून राजाला फार आनंद झाला. राजाने आपल्या प्रधानाला युवराजांच्या विवाहासाठी योग्य कन्येचा शोध करण्यास सांगितले.

सुशीलकुमाराने विवाहासाठी योग्य कन्येची निवड त्याने केली असल्याचे व तिच्याशी तो वचनबद्ध झाला असल्याचे कोणाला सांगितले नाही. कारण ती गोष्ट सांगायला त्याला संकोच होत होता. याहून दुसरे कारण असे होते की वडिलांना शालिनीशी विवाह करून देणे आवडले नाही तर मोठेच विघ्न उत्पन्न होण्याची त्याला भीती वाटत होती.

म्हणून त्याच्या साठी वधूचा शोध सुरू असल्याचे जेव्हां त्याला कळले तेव्हां त्याला खाणेपिणे सुचेना व त्यामुळे तो अशक्त झाला.

प्रधानाचा मुलगा देवदत्त याची युव-राजाशी मैत्री होती. त्याने युवराजाच्या मनातली खरी गोष्ट काढून घेतली. त्या प्रणयकथेमुळे युवराजाला खाणेपिणे काही सुचत नसल्याचे देवदत्ताला कळले. तेव्हां तो युवराजाला म्हणाला–"युवराज, तू काही काळजी करू नकोस. मी आपला दरबारी जादुगार मायाधर याच्या मदतीने शालिनीशीच तुझा विवाह होईल या गोष्टीची व्यवस्था करतो."

युवराजासाठी मंत्र्याच्या प्रयत्नाने अनेक राजकन्या सांगून आल्या. दूरदूरच्या देशांचे राजदूत राजपटला येऊ लागले. शालिनीच्या वडिलांकडून देखील राजदूत आले होते.

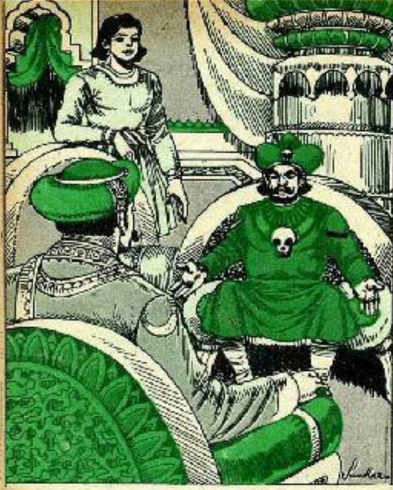
परंतु राजाने व मंत्र्याने परस्पर सल्ला करून चार राजकन्या युवराजाला दाख-विण्याचे ठरविले. त्यात शालिनी नव्हती. देवदत्तला ती गोष्ट त्याच्या वडिलांकडून कळली होती. म्हणून त्याने मायाधर जादुगाराच्या मदतीने युवराजाच्या इच्छे-प्रमाणे करण्याचे ठरविले.

राजाने मंत्र्याला सांगून ज्या राजकन्यांची निवड झाली होती त्यांच्या जन्मकुंडल्या मागविल्या.

तेव्हां मंत्री म्हणाला–"महाराज, त्या-पूर्वी आपण युवराजांचे मत विचारून घेणे बरोबर होईल."

"त्यात विचारण्यासारखे काय आहे? मी जो निर्णय करीन त्याच्या बाहेर युवराज नाही." राजा म्हणाला. कारण राजाने लहानपणापासून युवराजाला तशीच शिस्त लावली होती.

"आपले म्हणणे बरोबर आहे महाराज! परंतु ही राजकीय बाब नाही. युवराजांच्या स्वतःच्या जीवनाचा व आयुष्यभराचा प्रश्न आहे. त्यांच्या मनाचा अंदाज घेण्याची परवानगी मला द्यावी." मंत्री म्हणाला.

राजाने होकार दिला.

देवदत्त युवराजाला भेटला आणि अनेक प्रकारे त्याची समजून घालून त्याला महाराजांशी भेट करायला बोलावून घेऊन आला.

युवराजाला महाराजांनी विवाहासंबंधी त्याचामानस विचारला तेव्हां युवराज एवढेच म्हणाला—"माझ्या हृदयावर ज्या राजकन्येने अधिकार केला आहे तिच्याशी माझा विवाह करून द्यावा."

"ते तुलाच कळणार, आम्हांला कसे कळणार? तू तिचे नाव सांगितलेस तर तिच्याशी तुझा विवाह करून देण्याचा प्रयत्न करता येईल." मंत्री म्हणाला.

"मला ती गोष्ट माहीत असेल तर ना मी ते सांगणार. म्हणून तुम्हीच काय वाटेल तो उपाय करून पहा." युवराज म्हणाला.

"युवराज हे कसे शक्य होईल?" मंत्री निराश होऊन म्हणाला.

तेव्हां देवदत्त म्हणाला—"मला आठवते, मायाधर जादुगार एकदा म्हणाला होता की त्याला हृदयातली गोष्ट ओळखण्यांची कोणती तरी यौगिक क्रिया माहीत आहे. त्याचा सल्ला आपण घेतला तर?"

तेव्हां मंत्र्याने मायाधरला बोलावून त्याला सर्व गोष्टींचा परिचय देऊन विचारले—"आपल्या युवराजांच्या मनात कोणत्या राजकन्येने प्रवेश केला आहे हे त्यांना माहीत नसताना तुला ते सांगता येईल का?"

मायाधर स्मित करून म्हणाला—"योगबलाने शक्य आहे. एक रात्रभर युवराजांनी माझ्याबरोबर एकांतात योगसमाधीत राहले पाहिजे. त्यानंतर मी सर्वांसमक्ष त्यांच्या हृदयात बसत असलेली ती राजकन्या कोण हे पटवून देईन. परंतु त्यानंतर त्याच राजकन्येशी युवराजांचा विवाह करून दिला पाहिजे [illegible] युव[illegible] मनि[illegible] होण्याची शक्यता आहे. आपण महाराजांचे मन या गोष्टीस वळवू शकल्यास मी आपल्या योगबळाचा प्रयोग करू शकेन."

मायाधरच्या तोंडचे ते वर्णन ऐकून महाराजांना आश्चर्याबरोबर शंकापण वाटू लागली. तेव्हां महाराजांनी लग्नाचे पुढे काय होईल ते पाहून घेऊ, प्रथम योगबलाचा काय परिणाम होतो तो पाहून घेण्यास मान्यता दिली.

सुशीलकुमाराला एक रात्र भर जादुगारा बरोबर एकांतात रहावे लागले. दुसऱ्या दिवशी त्याला दरबारात आणण्यात आले. मंत्र्याने सर्व राजकन्यांची नावे एका कागदावर लिहून काढली आणि सर्वांना वाचून दाखविली तो कागद मंत्र्याने जादुगाराला दिला.

जादुगाराने एका तबकात तो कागद जाळून त्याची राख हातात घेतली व राजकुमाराला सदरा काढायला सांगितले. जादुगाराने त्यानंतर राजकुमाराच्या उघड्या छातीवर ती राख चोळली. त्याबरोबर युवराजाच्या छातीवर "शालीनी" ही अक्षरे सर्वांना दिसली. सर्व चकित होऊन परस्परांकडे व युवराजांकडे पाहू लागले.

"आता पुढली जबाबदारी आपली सर्वांची!" असे सांगून जादुगार आपल्या आसनावर जाऊन बसला.

राजाने शालिनी बरोबर युवराजाचा विवाह करून दिला. विवाह झाला त्या दिवशी रात्री सुशीलकुमारने राजकन्येला एक साबण भेट म्हणून दिला.

"ही काय भेट झाली?" राजकन्येने विचारले.

"या साबणाचाच प्रताप आहे की आज आपण दोघे विवाहबद्ध होऊ शकलो. जादुगाराने याच साबणाने तुझे नाव माझ्या छातीवर लिहून ठेवले होते. त्यावर राख चोळली तेव्हां तुझे नाव प्रकट झाले. योगाचा महिमा होता म्हणून बाबांना माझ्या मनातली गोष्ट कळली व आपला विवाह झाला." सुशीलकुमार म्हणाला.

पैंज

कांचनपूरचा राजा एक धर्मभीरु राजा होता. यथा राजा तथा प्रजा. त्या राजाची प्रजा देखील राजासारखीच धर्मभीरु होती. राजाला मूलबाळ नव्हते म्हणून राजाबरोबर प्रजापण दुःखी होती.

ही गोष्ट सांगण्याची गरज नाही की सरळ धर्मभीरु माणसात एकदा दुष्ट मनुष्य असला की तो आपला फायदा नक्कीच करून घेतो. असाच एक लबाड व्यापारी कांचनपुरात रहात असे. तो व्यापारी एकदा आपल्या एका गरीब शेजाऱ्याला म्हणाला–"एक मांत्रिक माझ्या ओळखीचा आहे. तो मनातली गोष्ट बरोबर ओळखतो. तू मला दहा रुपये दिलेस तर मी तुला त्याच्याकडे घेऊन जाईन."

"त्यासाठी मांत्रिकाची काय गरज आहे ? मी तुझ्या मनातली गोष्ट ओळखून सांगतो." तो गरीब मनुष्य म्हणाला.

"पैंज ! तू हारलास तर काय देशील ?" व्यापाऱ्याने विचारले.

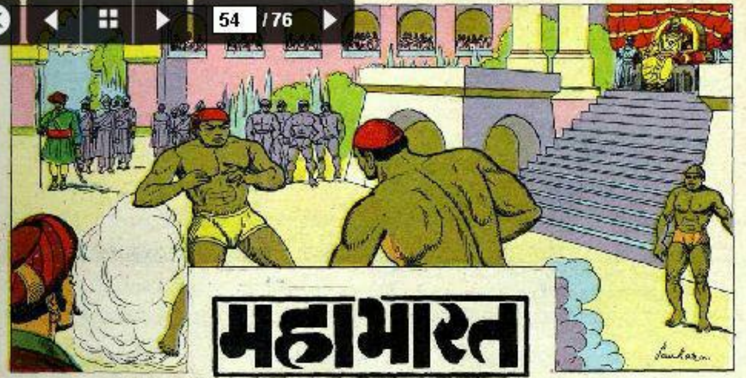
"जर मी तुझ्या मनातली गोष्ट ओळखली तर तू आपली सर्व संपत्ती मला दिली पाहिजेस. मी ओळखली नाही तर मी आपली सर्व संपत्ती तुझ्या नावे करून देईन." गरीब माणसाने ती पैंज मान्य केली.

"आपण यासाठी एक मध्यस्थ नेमला पाहिजे. आपण तुम्हांला मान्य असेल तर राजालाच मध्यस्थ नेमू या." गरीब मनुष्य म्हणाला. व्यापारी राजाला मध्यस्थ म्हणून नेमायला तयार झाला. दोघांनी राजाकडे जाऊन पैंजेची गोष्ट सांगितली.

त्या गरीब माणसाने त्या व्यापाऱ्याच्या मनातली गोष्ट ओळखून सांगितली. म्हणाला– "तू या वेळी महाराजांना अपत्य व्हावे हा विचार करीत आहेस."

व्यापाऱ्याने होकार दिला आणि पैंज मान्य केली होती तशी आपली सर्व संपत्ती त्या गरीब माणसाच्या नावे करून दिली.

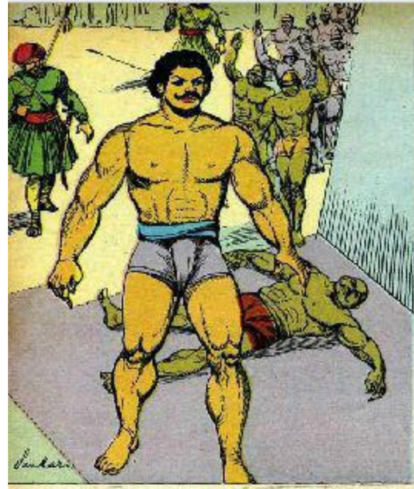

महाभारत

पंचपांडव द्रौपदीसह विराट राजाकडे अज्ञातवास करीत होते. युधिष्ठिर द्यूत खेळून जे पैसे मिळवी ते आपल्या भावांना गुप्तपणे वांटून टाकी. भीम निरनिराळ्या प्रकारची पक्वान्ने शिजवी व आपल्या भावंडांकडे सवडीप्रमाणे पोचती करी. अर्जुनाला अंतःपुरात निरनिराळ्या प्रकारची वस्त्रे मिळत, ती तो आपल्या भावंडांना वाटून टाकी. नकुलाच्या अश्वविद्येवर खूष होऊन विराट राजा जे बक्षिस देई ते तो आपल्या भावंडांना वांटून देई. सहदेव दूध, दही, लोणी आणून देई. द्रौपदी आपल्या सर्व पतींना काय हवे किंवा नको, विचारपूस करी, परंतु आपले गुपित कोणाला कळू नये या गोष्टीची काळजी घेई.

अशा तऱ्हेने चार महिने लोटले. त्या वेळी मत्स्यदेशात ब्रह्मोत्सव चालू होता त्यात भाग घेण्यासाठी दूरदूरच्या राज्यातून मल्ल आले होते. विराट राजाला मल्लयुद्धाची फार आवड होती. म्हणून मल्लयुद्धाची व्यवस्था करून त्याने करमणुकीचा कार्यक्रम ठेवला.

त्या उत्सवात भाग घ्यायला आलेल्या पहेलवानात जीमूत नावाचा एक मल्ल होता. त्याने एकामागून एक सर्व मल्लांना आव्हान केले. परंतु मोठमोठे मल्ल त्याला भिऊन त्याचे आव्हान स्वीकार करायला तयार नव्हते. म्हणून विराट राजाने भीमाला जीमूतशी मल्लयुद्ध करण्यास सांगितले. राजाची आज्ञा मोडणे योग्य

होणार नाही असा विचार करून भीमाने जीमूतशी मल्लयुद्धास होकार दिला.

भीम व जीमूत यांचे मल्लयुद्ध सुरू झाले तेव्हां दोन हत्तींचे युद्ध होत असल्या-सारखे भासले. ते भयंकर युद्ध पाहून प्रेक्षक आनंदाने टाळ्या वाजवू लागले. भीमाने जीमूतला वर उचलले व चाकासारखे बराच वेळ गरगर फिरवून शेवटी जमिनीवर आपटले. तो जागच्या जागी ठार झाला. जीमूतला ठार केल्यावर विराटने भीमाला पुष्कळ बक्षिसे दिली.

भीमाची शक्ती आणि सामर्थ्य पाहून विराट राजाने त्याला इतर मल्लांशी कधी मल्लयुद्ध करण्यास सांगितले नाही. कधी वाघ, सिंह किंवा हत्तीशी युद्ध करण्यास सांगीत असे. भीमाने अनेकदां वाघासिंहांना व हत्तीला शस्त्राशिवाय ठार करून प्रेक्षकांना खूप केले. भीमाचे ते मल्लयुद्ध पहायला अंत:पुरातील स्त्रिया-देखील जात असत.

अर्जुनाने अंत:पुरातील मुलींना नृत्य व गायन शिकवून आणि त्यांच्याकडून ते करवून राजाला खूष केले. हट्टी व तापट घोड्यांना वठणीवर आणण्याचे काम नकुलाने केले व राजाकडून शाबासकी मिळविली. अशाच तऱ्हेने सहदेवाने गाय, बैल व वासरांची इतकी उत्तम निगा ठेवली की राजा व दरबारी त्याचे कौतुक करीत. परंतु आपल्या पतींना परक्याची चाकरी करायला लागत असलेली पाहून मानिनी द्रौपदीला अनिवार दु:ख होई.

अशा तऱ्हेने अज्ञातवासातले कष्टाचे दिवस जवळ जवळ पुरे होत आले होते. कारण वर्ष पुरे व्हायला थोडेच दिवस उरले होते. त्याच सुमारास विराट राजाचा मेहुणा सिंहबल (ज्याला कीचक याच नावाने लोक ओळखत) आपली बहीण सुदेष्णा राणीला भेटायला अंत:पुरात गेला असता त्याची दृष्टी द्रौपदीवर पडली व त्याने आपल्या बहिणीला, त्या अप्सरेसारख्या सुंदर दासीला त्याची पट्टराणी करून देण्यास

सांगितले. म्हणाला–"हे रत्न दासी होऊन तुझ्या अंतपुरात कुजत राहणे बरोबर नाही. माझ्या हृदय सिंहासनावरच त्याचे योग्य स्थान आहे." तो तेवढ्यावर थांबला नाही, तो द्रौपदीला एकांतात भेटला व तिच्या समोर आपल्या मनातली इच्छा प्रगट केली.

द्रौपदी कीचकाला म्हणाली–"तुला असे बोलणे शोभत नाही. मी विवाहित आहे!"

परंतु कीचक तिला म्हणाला–"तू माझ्या शब्दाला मान दिला नाहीस तर तुला शेवटी पश्चात्तापच करावा लागेल. या विराट राजाची व त्याच्या राज्याची सर्व जबाबदारी माझ्यावरच आहे. धन, रूप व यौवन या तीन ही बाबतीत माझी बरोबरी करू शकेल असा जगात दुसरा एक तरी कोणी हुडकून मिळेल का? अशा माझ्या सारख्याला तू आपला दासानुदास करून घेऊन तू माझी मालकीण हो."

ते ऐकून द्रौपदीला जास्तच राग आला. म्हणाली–"तू आपली वांकडी नजर दुसरीकडे वळविली नाहीस तर तुझ्या जिवाला धोकाच आहे, हे लक्षात ठेव. माझे पांच गंधर्व पती सर्वदा गुप्त रूपे माझे रक्षण करण्यास तयार असतात. त्यांना ही गोष्ट कळली तर तुझा जीव निश्चितच धोक्यात पडेल, विसरू नकोस."

द्रौपदीने इतके स्पष्टपणे सांगितले तरी कीचकाने आपला मूर्खपणा सोडला नाही. तो सुदेष्णा राणीला जाऊन म्हणाला–"ताई! तू काय वाटेल ते करून जर द्रौपदीचे मन माझ्याशी विवाहास वळविले नाहीस तर मी जीव देईन. मी तिला किती तऱ्हेने समजावून सांगितले."

राणी सुदेष्णाचे मन भावाचे बोलणे ऐकून विरघळले व म्हणाली–"भाऊ, सैरंध्री माझ्या आश्रयाला राहते. तिचे रक्षण करण्याचे वचन मी तिला दिले आहे. तिचे पाच गंधर्व पती सर्वदा तिचे रक्षण करीत असल्याचे तिने मला सांगितले आहे.

तू माझा भाऊ आहेस म्हणून मी तुला हे सर्व सांगून टाकले. तू सैरंध्रीच्या वाटेला जाऊ नकोस."

"ताई, तू काय म्हणतेस? अग पाचच काय पाच हजार गंधर्व आले तरी माझ्या एका केसालाहि धक्का पोचणार नाही माझ्या सारख्यांवर कित्येक तरुण स्त्रिया स्वतःचा जीव ओंवाळून टाकतील. माझे वैभव पाहूनच सैरंध्रीचे मन पालटेल. तू काय वाटेल ते करून तिला माझी कर, नाही तर तुझा हा भाऊ तुला कायमचा पारखा होईल." कीचक म्हणाला.

"तुझ्या या पापकर्मात मी सहभागी होऊ म्हणतोस? मी स्वतः होऊन कुळघातकीपणा करणार नाही. तू घरी जाऊन काही तरी पक्वान्ने आणि पेये माझ्यासाठी तयार करून पाठव. मी ती द्रौपदीच्या हाती तुझ्याकडून मागवून घेईन. तेव्हां तू तिच्याशी काय ते बोल. मी मध्ये पडणार नाही." सुदेष्णा म्हणाली.

ते ऐकून कीचक आनंदाने आपल्या घरी गेला. उत्तमोत्तम पक्वान्ने व पेये त्याने तयार करविली व द्रौपदीची वाट पाहू लागला.

सुदेष्णाने तासा दोन तासानंतर द्रौपदीला बोलाविले व म्हणाली–"माझ्या भावाच्या घरी जाऊन तो जे देईल ते घेऊन ये."

द्रौपदी म्हणाली–"महाराणी! मी त्यांच्या घरी जाऊ शकणार नाही. मी त्यांच्याकडे गेले तर ते माझा अपमान करायला मागे पुढे पाहणार नाहीत आणि व त्याचा परिणाम फार वाईट होईल. आपणांकडे इतक्या दासी आहेत. आपण त्यांच्यापैकी एकीला पाठवा."

"अग, मी स्वतः तुला पाठवीत असता त्याची तुझ्या अंगाला स्पर्श करण्याची हिंमत तरी होईल का?" असे म्हणत सुदेष्णा राणीने एक सुवर्ण पात्र द्रौपदीच्या हातात दिले.

द्रौपदी नाइलाजाने कीचकच्या घरी गेली. तिला पाहून कीचकाला परमानंद

झाला. म्हणाला–"हे सुंदरी! तू स्वतः माझ्याकडे आलीस. सुंदर वस्त्रे परिधान करून व माझ्या रत्न भांडारातले वाटेल ते आभरण घालून ये."

"महाराणीने मला आपल्याकडे पेये आणण्यासाठी पाठविले आहे. आपण तेवढे देववून मला जाण्याची परवानगी द्यावी." द्रौपदी म्हणाली.

"मी ती पेये दुसऱ्या दासी करवी पाठवून देईन." असे म्हणत त्याने द्रौपदीचा हात पकडला. द्रौपदी घाबरून गेली. तिने कीचकाला जोराने दूर ढकलले व स्वतःची सुटका करून घेऊन सरळ विराट राजाच्या दरबारात आली. कीचक निर्लज्जपणाने तिच्या पाठीमागे धावत दरबारात आला व त्याने द्रौपदीची वेणी धरून ओढली.

तो अत्याचार युधिष्ठिर व भीम पहात होते. दोघे त्या वेळी दरबारातच होते. भीमाने कीचकाचा वध करण्याचे ठरविले व उठू लागला. त्याने आपला राग त्याच्यावर प्रत्यक्ष न दाखविता एक झाड उपटून दूर फेकून दिले व कीचकाला भीती वाटते का पाहिले. परंतु युधिष्ठिराने आपल्या पायाच्या अंगठ्याने भीमाच्या पायाचा अंगठा दाबून शांत रहायला खूण केली आणि म्हणाला–"अरे इंधनासाठी एवढा मोठा वृक्ष का तू पाडणार आहेस?"

द्रौपदीने पती असहाय असल्याचे ओळखले आणि एकदांच रागाने त्यांच्याकडे पाहिले व नंतर विराटराजाकडे वळून म्हणाली–"हा दुष्ट अशा तऱ्हेने माझा अपमान करीत आहे तरी ते सर्व पाहून ही माझे गंधर्वपती तत्काळ काही करू शकण्यास असमर्थ आहेत. म्हणून आपणांसमोर हात जोडते, माझी अब्रू वांचवा. परंतु आपण अशी उपेक्षा कां करीत आहां?" नंतर सभासदांकडे वळून म्हणाली–"राजा आणि कीचक मेहुणे आहेत व दुर्लक्ष करीत आहेत. पण तुम्ही स्वस्थ कसे?"

तेव्हां राजा विराट म्हणाला–"मुली! तुमचे दोघांचे कोणत्या गोष्टीवर भांडण झाले हे मला माहीत नाही. ते कळल्याशिवाय मी काही न्याय देणे धर्माला अनुसरून होणार नाही."

तेव्हां युधिष्ठिर द्रौपदीला म्हणाला–"ए बाई! तू येथे कशाला वेळ घालवते आहेस? अंतःपुरात जा बघू? तुझे पती तत्काळ काही करू शकत नसतील तर त्याला काही तरी कारण असेलच की. जो कोणी तुझ्या वाटेला गेला आहे त्याला तुझे पती नक्कीच शिक्षा देतील."

त्यानंतर द्रौपदी धावत सुदेष्णाच्या महालांत धावत धावत गेली. तिचे केस सोडलेले होते व तोंडावर दुःख स्पष्ट झळकत होते. तेव्हां सुदेष्णाने तिला विचारले–"मालिनी! तू कां ग अशी दुःखी आहेस कोणी तुला काही बोलले का?"

"आपणच नाही का मला 'नाही नाही' म्हणत असता आपल्या भावाकडे पाठविलेत? त्याने माझे केस धरून माझा अपमान केला. हे पाहून माझे पती स्वस्थ बसणार नाहीत. त्याचा शेवट निश्चित आहे." द्रौपदी म्हणाली.

द्रौपदीने ते सुदेष्णाला सांगितले आणि कीचकाचा वध करविण्याचे मनाशी ठरवून टाकले. तिने घरी जाऊन स्नान केले आणि आपली ही इच्छा पुरी करण्यास एकटा भीम समर्थ आहे असे तिला वाटले. म्हणून ती

रात्री उठून, भीम आपल्या खोलीत घोरत पडला होता तेथे जाऊन त्याला भेटली आणि त्याचे पौरुष जागे करण्याच्या हेतूने म्हणाली–"तुम्ही मद्यासारखे येथे पडून आहां. स्वतःच्या डोळ्यांनी माझा झालेला अपमान पाहून फक्त वडील भावाची मर्जी राखण्यासाठी निर्जीव व पंगू प्राण्यासारखे स्वस्थ बसून राहलात. असले काही पौरुष तर बायकोच्या अपमानाचा सूड घ्या."

भीम आतांपर्यंत चांगला जागा झाला होता. तरी म्हणाला–"तू अशी अवेळी येथे कशाला? असे झाले तरी काय? मी करण्यासारखे काही असेल तर सांग. करतो!"

जो झोपलेला आहे त्याला जागे करणे सोपे आहे, पण जागेपणी झोपण्याचे सोंग करणारांस कोणी जागे करावे? तुमच्या भावाच्या जुगारीपणामुळे आज मला हे दिवस पहायला मिळत आहेत? राणी होते, दासी झाले, म्हणून त्या दुष्ट कीचकाची दुष्ट नजर माझ्यावर पडली आणि हे सर्व कळून देखील तुम्ही शांतपणे विचारतां आहां की काय झाले?"

भीमाने द्रौपदीला धीर दिला व म्हणाला–"मी त्या दुष्टाचा वध जागच्या जागी केला असता. पण काय करू? दादाने मला अडविले. परंतु आतां दादाला कळण्यापूर्वीच मी दुष्ट कीचकाला वाटेला लावतो. मी त्याच दिवशी सभेत दुर्योधन, दु:शासन, कर्ण व शकुनी यांचा शेवट केला असता तर आपणां सर्वांना हा अरण्यवास सोसावा लागला नसता."

"मला हे सर्व असह्य झाले आहे. मला तुमचा हा अज्ञातवास नको की काही नको. जे काही व्हायचे असेल ते होऊ द्या. दुष्ट

त्यांच्या नजरेस पडू नये म्हणून सुदेष्णा राणी किती काळजी घेते. तेव्हां तो आपल्या मेहुण्याला कोणती ही शिक्षा करण्यास धजणार नाही. दोघे एकाच माळेचे मणी आहेत. सुदेष्णा राणीनेच आपल्या भावाकडे मला पाठवून माझा काटा दूर करण्याचा विचार केला असावा, अशीदेखील मला शंका वाटते. तेव्हां हे काम तुमच्या शिवाय इतर कोणाच्या हातून होणार नाही. आणि तुम्ही हे करायला तयार नसाल तर मी विष खाऊन जिवाचा अंत करून घेईन."

भीमाने द्रौपदीचे अश्रू पुसले व म्हणाला– "मी तुला पहिल्यानेच सांगितले त्या दुष्टाचा वध मी करतो. परंतु तुला एक काम करावे लागेल. तू कीचकाशी थोडेसे प्रेमाचे नाटक कर आणि रात्री नृत्यमंडपात तुला एकांतात येऊन भेटायला सांग. मी जे काही करायचे ते करतो."

अशा तऱ्हेने कीचक वधाची पूर्व तयारी झाली.

शिवपुराण

[१६]

ब्रह्मदेवाने तारकासुराच्या मुलांच्या तपश्चर्येवर खूष होऊन त्यांना दर्शन दिले व वाटेल तो वर मागून घेण्यास त्यांना सांगितले.

तिघे भाऊ आनंदाने ब्रह्मदेवाला नमस्कार करून म्हणाले–"ब्रह्मदेवा! जो मनुष्य अशा रथात बसून येईल जो वास्तविक रथ नाहीच व जो असे धनुष्य बाण घेऊन आमच्यावर बाण सोडील जे वास्तविक धनुष्य बाण नाहीत अशाच माणसाच्या हातून आम्हांला मरण येईल असा वर द्यावा. या शिवाय आम्हांला सर्व विद्या व कला आणि तेज, बल, सुखोपभोग, त्याग व शंकराची भक्ती प्राप्त व्हावी सोने, चांदी इत्यादिक मूल्यवान धातूंबरोबर लोखंड, तांबे वगैरे धातूंचा उपयोग करून बांधलेल्या नगरात रहाण्याचे भाग्य आम्हांला मिळेल, असादेखील वर द्यावा."

ब्रह्मदेवाने तिघांना त्यांनी मागितले ते वर दिले. नंतर तिघांनी इच्छिल्याप्रमाणे नगरे निर्माण करण्याचे काम विश्वकर्म्याला सांगितले आणि अंतर्धान पावला.

विश्वकर्म्याने सोने, चांदी व लोखंड इत्यादि धातूंचा उपयोग करून तीन अत्यंत सुंदर नगरे निर्माण केली व ती नगरे तारकासुराच्या मुलांना दिली. त्याच नगरांना त्रिपुर हे नाव प्राप्त झाले. ही नगरे आकाशांत अधांत्री तरंगत होती व त्यांना वाटेल त्या जागी जाऊन उतरण्याची शक्ती प्राप्त होती. सोन्याच्या नगरात तारकाक्ष, रजत नगरात कमलाक्ष आणि लोखंडाच्या नगरात विद्युन्माली राहू लागले

व परस्परांच्या मदतीने त्रिलोकावर राज्य करू लागले.

या त्रिपुरांवर अधिकार मिळविणे इंद्राला देखील शक्य नव्हते. म्हणून इंद्रादिक देवांनी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन प्रार्थना केली की ब्रह्मदेवा! त्रिपुरासुर आम्हांला त्रास देत आहेत. आमच्या देवलोकातल्या नगरात शिरून ती उध्वस्त करीत आहेत. तरी त्यांचे पारिपत्य करावे."

परंतु ब्रह्मदेव म्हणाला–"त्रिपुरासुरांचा वध करणे इतके सोपे नाही. आपण याविषयी शंकराचा सल्ला घ्यावा." म्हणून सर्व देव ब्रह्मदेवाबरोबर शंकराकडे आले. शंकराने येण्याचे कारण विचारून घेतले व म्हणाला–" मी त्रिपुरासुरांचा वध करणार नाही. तुम्हांला पाहिजे असेल तर मी आपले अर्धे तेज देतो. त्याच्या मदतीने तुम्हीच त्याचा वध करा."

तेव्हां ब्रह्मदेव शंकराला नम्रपणे म्हणाला–"महादेवा! मी त्रिपुरासुरांना काही वर दिले आहेत. म्हणून माझे तेज सुद्धा तू घे." ब्रह्मदेवाने शंकराला, त्रिपुरासुरांना दिलेल्या वराची कल्पना करून दिली. त्यासाठी तीन वस्तूंची गरज होती (१) रथ नाही असा रथ (२) धनुष्य नाही असे धनुष्य आणि (३) बाण नाही असा बाण. म्हणून शंकराने पृथ्वीचा रथ केला. वेद त्या रथाला घोडे म्हणून जुपले. सूर्य चंद्र त्या रथाची चाके केली. मेरु पर्वताचा धनुष्य केला, आदिशेषाला त्या धनुष्याची दोरी करण्यात आले व स्वतः विष्णूला नारायणास्त्र म्हणून बाण करण्यात आले. अशी तयारी करून शंकराने त्रिपुरासुरांना भस्म केले. त्यांची राख पृथ्वीवर पसरली.

त्रिपुरासुरांच्या वधानंतर जलंधर नावाचा एक राक्षस त्रिलोकात धुमाकूळ माजवू लागला. त्याचे खरे नाव सूकर होते. तो हिरण्यकश्यपूचा दहावा मुलगा अग्निजिव्ह याचा मुलगा होता. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली आणि असा वर [illegible] नाग किंवा मानव यांच्यापैकी कोणाकडूनही अपाय होणार नाही व पाण्यातच त्याला निवास करता येईल. तो वर मिळताच त्याने अष्ट दिग्गजांचा पराभव केला व त्रिलोक जिकून राज्य करू लागला. जलंधर राक्षसाच्या हाती पराभव झाल्यामुळे शंकर कैलास पर्वत सोडून आणि विष्णु वैकुंठ लोक सोडून पळून गेले आणि मानस सरोवरावर जाऊन राहू लागले. दोघांनी तेथे तपश्चर्या करून परब्रह्माला प्रसन्न केले. परब्रह्माने शंकराला त्रिशूल व विष्णूला सुदर्शन चक्र देऊन सल्ला दिला की या आपापल्या शस्त्रांची अदलाबदल करून त्यांनी जलंधराचा वध करावा. त्याप्रमाणे शंकर व विष्णू दोघांनी आपल्या आयुधांची अदलाबदल केली आणि जलंधराची वाट पाहू लागले.

नारदाला ती गोष्ट कळली तेव्हां तो जलंधराला भेटून म्हणाला–"जलंधरा! अरे शिव व विष्णू मानस सरोवरात लपून बसले आहेत."

तेव्हां जलंधर लगेच मानससरोवरात शिरून शंकर व विष्णू दोघांना शोधू लागला. तें कळताच ते दोघे पाण्यातून बाहेर आले आणि मानस सरोवराच्या काठावर जलंधराची वाट पहात बसले. त्या वेळी शंकराच्या हातात चक्र आणि विष्णूच्या हातात त्रिशूल होते.

मानस सरोवर हुडकल्यावर देखील जेव्हां शंकर व विष्णू दिसले नाहीत तेव्हां जलंधर

बाहेर आला. त्याने काठावर दोघांना पाहिले. तो त्यांना मारायला धावला. त्यांनी दोघांनी मिळून जलंधरचे दोन तुकडे करून टाकले. जलंधरचा वध झाल्यावर त्रिलोकात आनंदीआनंद पसरला.

कश्यप प्रजापतीला विप्रजित नावाचा एक राक्षस मुलगा होता. विप्रजिताला दंभ नावाचा मुलगा होता. दंभ हा विष्णूचा भक्त होता. त्याला बरेच दिवस मूलबाळ नव्हते. म्हणून तो बद्रिकाश्रमात विष्णूचे स्मरण करून तपश्चर्या करू लागला. विष्णूने त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन वर मागायला सांगितले. तेव्हां तो म्हणाला–"देवा! मला आपल्या बरोबरीची शक्ति व सामर्थ्य असलेला पुत्र होईल असा वर द्यावा, त्रिलोक जिंकण्याची शक्ती त्याच्या अंगी असावी. तो अजिंक्य असावा आणि त्याच बरोबर आपला परमभक्त असावा."

विष्णूने 'तथास्तु' म्हटले आणि अंतर्धान पावला. दंभ आपल्या घरी परतला व ती शुभवार्ता त्याने आपल्या पत्नीस सांगितली.

रत्न झाले. त्याचे नाव शंखचूड असे ठेवण्यात आले. मुलाचे सर्व लाड आईवडिलांनी पुरविले. शंखचूडने शुक्राचार्यांकडे सर्व विद्या शिकून घेतल्या. वयात आल्यावर तो विन्ध्य पर्वतावरील अरण्यात राहू लागला. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून निर्जल अनशन व्रत घेतले आणि एका पायावर उभा राहून तपश्चर्या करू लागला. तेव्हां प्रसन्न होऊन ब्रह्मदेवाने त्याला वर मागून घेण्यास सांगितले.

तेव्हां शंखचूड म्हणाला–"ब्रह्मदेवा! मला देव, दानव व मानव यापैकी कोणी जिंकू शकणार नाही व सर्व सुख उपभोगण्यास भाग्य मिळेल, असा वर द्यावा."

ब्रह्मदेवाने त्याला त्याने मागितला तसा वर दिला व म्हणाला–"हे भक्तश्रेष्ठा, तू बदरिकाश्रमात जाऊन रहा. तेथे तुला तुलसी नामक कन्या तपश्चर्या करीत असलेली दिसेल. तू तिच्याशी विवाह करून घेऊन सुखपूर्वक आपले पुढील आयुष्य घालव." असे सांगून ब्रह्मदेव अंतर्धान पावला.

१२६. वनगाईंचे पालन

सोविएट रशियात मास्को नगरापासून इशान्येला 'कस्त्रोम' नामक एक शेतकीची प्रयोगशाला आहे. त्या प्रयोगशाळेत वनगाई पाळण्यात आल्या आहेत. माद्या वनगाईंचे दूध काढण्याचा प्रयोग चालू आहे. त्यांना नवीन खाद्य व नवीन संवयी लावण्याचा प्रयत्न चालू आहे. वनगाईंच्या दुधात गाईच्या दुधापेक्षा चरबीचा अंश तिप्पट असतो. त्यांचे दूध जास्त घट्ट असते व त्याला गोड वास असतो. हे दूध घुसळल्या शिवाय लोणी काढता येते.

येथे पाळण्यात आलेल्या वनगाई रानात स्वच्छंद विहार करतात. म्हणून वनगाईंच्या पालनाला खर्च कमी होतो. त्यांना उंच गोठे बांधण्याची गरज नसते. फार तर झोपड्या बांधल्या किंवा कुंपण घातले तरी पुरते. यांची संख्या दिवसेदिवस वाढत आहे. एका चांगल्या वनगाईचे वजन चारशे ते पांचशे किलो असते. यांना जंगलात उगवणारे साधे गवत पुरते. या प्रयोगशाळेत पाळलेल्या वनगाईंना भाजीपाला व गवत खायला घालतात. वनगाईंचे मांस, दूध, चरबी, शिंगे व कातडी फार उपयोगी असते यांना गाडीला जुंपतात अगर सामान वाहून नेण्याचे काम यांच्याकडून करून घेता येते. एकूण खर्च कमी असला तरी वनगाईंच्या पालनाचा खर्च कमी होतो.

